

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Гуманітарний факультет
Катедра української мови і літератури

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра
на тему «Футбольний дискурс у сучасній українській літературі (на матеріалі
збірки «Письменники про футбол»)»

Виконав студент VI курсу, групи МУФ-61
галузі знань 03 Гуманітарні науки
спеціальності 035 Філологія
спеціалізації 035. 01 «Українська мова та література»
освітньо-професійної програми
«Українська мова та література»
Герасимчук Дмитро Русланович

Керівник – докторка філологічних наук,
доцентка, завідувачка катедри
української мови і літератури
Національного університету
«Острозька академія»
Вісич Олександра Андріївна
Рецензент – кандидатка філологічних наук,
доцентка
Крупка Мирослава Анатоліївна

Острог, 2020

ЗМІСТ

ЗМІСТ	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ФУТБОЛЬНОГО ДИСКУРСУ	8
1.1 Історія зародження «гри мільйонів»	8
1.2. Футбол як соціокультурне явище.....	13
1.3. Вплив футболу на культуру та мистецтво.....	16
РОЗДІЛ 2. ФУТБОЛЬНИЙ ДИСКУРС ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗОБРАЖУВАНОВОГО	28
2.1. Елементи навколофутбольної культури	28
2.2. Особливості зображення футбольної культури	32
2.3. Типологія персонажів. Поняття художнього образу	41
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	58
ДОДАТКИ.....	66

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ДЮСШ – Дитячо-юнацька спортивна школа

УЄФА – Європейський футбольний союз

ФА – Футбольна асоціація Англії

ФІФА – Міжнародна федерація футболу

ФК – Футбольний клуб

ФФУ – Федерація футболу України

ВСТУП

Футбол, який ми знаємо зараз, пройшов чимало етапів, щоб стати тим видом спорту, який обожають мільйони людей на планеті. Минуть сотні років перш ніж бігання за м'ячем перетвориться у гру, яку ми усі знаємо. Можливо, через сотню років еволюція доторкнеться і футболу, і він стане грою міжгалактичного масштабу.

Сучасні українські науковці все частіше звертаються до такого виду дискурсів, як футбольний. За останні декілька років значно збільшився інтерес до вживання футбольної лексики, або ж термінології, у сучасних літературних творах. Це пов'язано з випадками вживання футбольних лексем у поза спортивному житті та з найважливішою подією у футбольному житті України – можливістю проведення на теренах нашої держави найпрестижніших змагань національних збірних Європи – Євро-2012. Власне, до цього чемпіонату і була створена «антологія української прози про футбол», яку упорядкував Сергій Жадан – «Письменники про футбол. Літературна збірна України»[43].

Однак нас цікавлять не футбольні номінації, про які існує доволі велика кількість наукових праць. Нас цікавить футбол, не тільки як цілісне явище, чи як соціологічне явище, а як літературний мотив, що укорінився не тільки у житті людей, а й у різних видах мистецтва. Також наше дослідження ґрунтується на засобах зображення футбольного топосу у художніх текстах. У сучасній українській літературі не так багато художніх творів, присвячених цій спортивній грі, через що наразі не так розвинений літературознавчий погляд на футбольний дискурс.

Актуальність дослідження зумовили такі чинники: а) популяризація футболу як виду спорту; б) все частіше звернення науковців до теми спорту; в) необхідність дослідження опису футбольної тематики у художній літературі; г) дослідження впливу футболу на різні види мистецтва.

Проблему футбольного дискурсу у мові та літературі досліджено у працях українських і зарубіжних мовознавців, у яких висвітлено:

- 1) футбол як соціокультурне явище (М. Коттінгем, К. Азенберг, П. Артёмов, С. Мінаєв);
- 2) характеристика загальної мови спорту (Б. Зільберт, І. Сушинська, О. Боровська, М. Шварц-Фрізель, Л. Карпець, М. Мартинюк, Є. Вокальчук, М. Макаров);
- 3) особливості футбольної лексики (Ю. Струганець, І. Процик, В. Максимчук, П. Мельник, О. Лавриненко, В. Котенко);
- 4) емоційна складова футбольного дискурсу (О. Д'яконова, Н. Еліас, Р. Філер, К. Ізард, К. Уолтон).

Також варто згадати про проблему художнього образу у літературі, про яку писали: Ю. Бондаренко, К. Гнатенко, О. Савченко, тощо. Розуміння художнього образу, його функції та компонентів є необхідними для правильного сприймання текстів. Факт того, що існує велика кількість досліджень щодо цього питання, свідчить як про важливість для літературознавства, так і про складність та необхідність прояснення нез'ясованих фактів.

Мета дослідження – описати значення футболу для таких жанрів мистецтва, як література, архітектура, кінематограф, художнє та музичне мистецтво; знайти та обґрунтувати елементи футбольного дискурсу у творах, що увійшли до збірки «Письменники про футбол», а також проаналізувати типологію персонажів у них.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких взаємопов'язаних **завдань**:

- з'ясувати суть поняття «футбольний дискурс»;
- виявити вплив футболу на різні види мистецтва;

- проаналізувати тему футболу у кожному, окремо взятому творі збірки;
- схарактеризувати образи-персонажі за їхньою приналежністю до гри.

Об’єкт дослідження – футбольний дискурс у збірці «Письменники про футбол».

Предмет дослідження – комплекс теоретичних, методичних та практичних питань, пов’язаних із футбольним дискурсом.

У процесі виконання наукової роботи було використано такі комплекси **методів дослідження:**

- **теоретичний** – аналіз навчально-методичної літератури із досліджуваної проблеми;
- **описовий** – характеристика та узагальнення зібраного фактичного матеріалу;
- **історичний** – дослідження виникнення та майбутніх етапів становлення футболу;
- **порівняльно-історичний** – встановлення схожості та відмінності між історичними явищами чи подіями;
- **нарративний** – опис певних подій та аналіз ролі розповіді про життя людини;
- **літературний** – детальний підбір та вивчення спеціальної літератури, що стосується теми дослідження.

Джерельною базою нашого дослідження слугує антологія «Письменники про футбол. Літературна збірка України», укладена Сергієм Жаданом.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вперше, з використанням сучасних методів пізнання, було проаналізовано футбольний дискурс у нетиповому, для сфери його використання, середовищі.

Практична цінність отриманих результатів полягає в тому, що викладений у роботі матеріал, висновки та результати дослідження можуть бути використаними як у науково-дослідній роботі над вивчення футбольного дискурсу у різних видах мистецтва, так і у навчальному процесі, зокрема під час вивчення курсу «Лінгвістика футболу» у Національному університеті «Острозька академія» на спеціальності «Філологія». Також матеріал може бути використаний для самостійного опрацювання або під час написання наукових робіт з теми футбольного дискурсу.

Публікації. Основні результати дослідження викладено в одноосібній статті.

Структура та обсяг роботи. Наукова робота складається із вступу, двох розділів, висновку, списку використаних джерел (66 найменувань) та 7 додатків. Загальний обсяг роботи становить 72 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ФУТБОЛЬНОГО ДИСКУРСУ

«Правила футболу надзвичайно прості. Якщо м'яч рухається, пни його. Якщо не рухається, пни, щоб рухався»

Філ Вуснам

1.1 Історія зародження «гри мільйонів»

Футбол (від англ. football: foot - нога, ball- м'яч) – спортивна гра, у якій гравці кожної з двох команд, б'ючи м'яч ногами, намагаються провести його у ворота суперника [65, 15].

Досить цікаво пояснив суть гри автор перших футбольних правил Джон Чарльз Трінг: «Завдавати ударів дозволяється лише у м'яч», з метою «перемогти, забивши більше голів, ніж супротивник» [32, 115].

Коли саме і де зародився футбол не відомо, адже у кожного народу була своя гра з м'ячем. Наприклад, у Стародавньому Римі грали у «сферомахію», у Китаї була гра з назвою «чжу ке». З архівних джерел, знайдених у Китаї та Єгипті, можна зробити висновок, що китайці ще 5000 років тому грали у щось подібне до сучасного футболу. Із тих самих джерел ми дізнаємось, що гру з м'ячем із кінського волоса і шкіри використовували як одне із тренувань під час військової підготовки армії. За допомогою м'яча вони відпрацьовували тактики одночасної атаки декількох груп і, відповідно, захисту.

З Китаю гра у м'яча перейшла до Японії, де грали в гру «кемарі», або ж «кеннатт». Перша згадка про цю гру датується 644 роком нашої ери [65, 87]. Про це навіть згадано у відомій «Одіссей» Гомера. У стародавній Греції грали у «файніду» («феніду»), «гарпаціон» («гарпанон»), де намагались завести м'яч у визначене місце [65, 90]. У схожі ігри грали і римляни. Разом із завоюваннями

римлян футбол потрапив до Західної Європи. Наприклад, у Франції почали грати у щось подібне до футболу під назвою «суль» або «шуль». Але історики та футбольні фахівці схиляються до думки, що футбол, який ми знаємо зараз, зародився в Англії.

У першій половині XIX ст. в Англії паралельно розвивалися дві гри з м'ячем: регбі (у місті Регбі) та футбол (у містечку Херроу)[32, 158]. Це були схожі види спорту, з тією різницею, що в регбі грали руками і ногами та з овальним м'ячем, а у футбол – тільки ногами та круглим м'ячем. Через свою подібність, ці види спорту спочатку не розмежовувались, хоч регбі вважався більш популярним спортом в Англії. Так було до 8 грудня 1863 року, коли Футбольна асоціація Англії (яка також регулювала правила гри в регбі) прийняла рішення вважати футбол та регбі різними видами спорту. Саме ця дата і вважається офіційною датою «народження» однієї із найпопулярніших ігор із м'ячем. Однак футбольні команди створювались ще раніше. Першою офіційно створеною футбольною командою вважається англійський «Шефілд» з однойменного міста, що був заснований у 1857 році із гравців у крикет. Іншими претендентами на звання найстарішого клубу є англійські «Форест Клуб», «Барнс», «Блек-хед» та датський «Копенгаген», однак FIFA визнала, що саме «Шефілд» є першою офіційною футбольною командою. А перший офіційний матч відбувся у 1860 році за участю команди «Шефілд» [32, 196].

Наприкінці XIX ст. футбол набув поширення у країнах Центральної Європи. Створювалися міжнародні зв'язки у галузі спорту. Покращувалися організаційні моменти матчів. Взявши за основу англійську кубкову систему, були створені інші кубкові розіграші. У 1904 р. була створена Міжнародна федерація футболу (ФІФА), а у 1954 р. – Європейський футбольний союз (УЄФА). Почали проводити чемпіонати світу та чемпіонати Європи для національних команд, під керівництвом УЄФА розігрують кубок європейських чемпіонів, кубок володарів кубків та кубок УЄФА. З 1908 р. футбол було офіційно введено у програму олімпійських ігор.

Ось так за 80 років свого існування (від офіційної дати проголошення футболу, як нового виду спорту) футбол пройшов шлях від гри англійської молоді до цілої культури, що зацікавлює собою різні види мистецтва. За результатами опитування Асоціації «Спорт для всіх» (TAFISA), футбол посів друге місце в рейтингу 20-и найпопулярніших та наймасовіших видів спорту у світі [2, 102].

Створення футбольних правил.

Перші офіційно затверджені футбольні правила були складені в Кембриджському університеті у 1848 році, і, зрозуміло, мали назву Кембриджські правила. Їх розробники мали за мету створити єдиний збір правил спеціально для студентів, адже саме вони грали в різні види гри з м'ячем. І на той час в кожній приватній школі та університеті були свої власні правила. Це важко назвати періодом розквіту футболу як гри, яку ми знаємо зараз, оскільки залежно від місця розташування команди, правила змінювались, наприклад: в одних дозволялось вести та передавати м'яч за допомогою рук, в інших – тільки ногами. Те саме стосувалось кількості гравців на полі – в одних правилах діяло обмеження, в інших – ні, тощо.

Щоб запобігти хаосу на футбольних полях, викладачі Кембриджського університету Г. де Уїнтон та Джон Ч. Трінг провели зустріч з представниками багатьох шкіл та університетів заради створення та прийняття єдиних офіційних футбольних правил. Новостворені «Кембриджські правила», хоч і вважаються найпершими розробленими правилами, але визнання у команд приватних шкіл чи університетів вони не здобули.

Наступним кроком стало створення керівного органу. У 1863 р. адвокат Ебенізер К. Морлі став першим, хто публічно виступив з такою пропозицією. Його ідею підтримали представники багатьох футбольних клубів Англії, і в тому ж, 1863 році, було створено перший футбольний керівний орган – Футбольну асоціацію Англії (далі – ФА). Сам Морлі став відомим не тільки як автор ідеї асоціації, а й як перший секретар та другий її президент. Перше засідання ФА відбулося все ж в тому 1863 році в пабі, в одному із районів

Лондона. Метою зустрічі було звернення до представників усіх англійських приватних шкіл та університетів з метою їх залучення до асоціації. Ще одним із пунктів плану зустрічі було затвердження єдиного списку правил гри для усіх команд Англії. Більшість представників проголосували за прийняття за основу «Кембриджських правил», проте деякі моменти гри все ж були не ясними. Тому ФА створили нові правила, доповнивши пробіли у правилах Г. де Уїнтон та Джона Ч. Трінга.

За новою збіркою правил було остаточно визначено ширину та довжину поля, тривалість матчу, процедуру введення м'яча в гру з центра та з-за меж поля, дозволялось торкатись м'яча руками, але тільки після першого відскоку. Хоч на то час ці правила вважались інноваційними, чимало питань було пропущено. Досі не було конкретної кількості гравців в кожній із команд, не було конкретики щодо виконання стандартних положень (пенальті, штрафних ударів), не було чіткого визначення розміру м'яча. Усе це узгоджували капітани, або представники обох команд безпосередньо перед кожною грою.

За цими правилами футбольні команди грали 2 роки, поки у 1965 році ФА не оновила звід «Кембриджських правил», тим самим створивши правила майже такими, які існують і сьогодні. Наприклад, тепер офіційно визначена кількість футболістів кожної із команд, створено правило перебування гравця у положенні поза грою, введено заборону на гру рукою за винятком воротаря. Щоб футбол більше відрізнявся від регбі, м'яч мав бути тільки круглим, адже до цього футбол грали будь-яким, за формою, м'ячем. Цей звід правил став настільки популярним, що його майже не змінювали аж до 1997, коли Міжнародна Рада Футбольних Асоціацій (IFAB) внесла правки до існуючих та додала нові правила [32, 327].

В Україні правила гри у футбол були прописані у брошурі Володимира Лаврівського «Копана (Association Football)», яка вийшла друком у 1990 році. По суті, ця брошура була перекладом книги чеського спортивного діяча Йозефа Кленки «Правила гри в копаний м'яч», видана аж в 1897 році.

Футбол на території України.

Перша згадка про футбол на етнічних українських землях датується кінцем XIX ст., коли в Одесі англійські моряки створили першу футбольну команду ОБАК – Одеський британський атлетичний клуб. Трохи згодом там побудували і перше футбольне поле. До 1890-х років в Одесі було засновано декілька клубів, однак усі вони були створені із ініціативи закордонних гостей: англійський «ОБАК», німецькі «Турн-Ферайн» та «Местрайн». Перша футбольна команда, створена лише з місцевих жителів, була заснована у 1899 році під назвою ОКФ – Одеський кружок футболу.

Перший організований документований футбольний матч на території України відбувся у Львові 14 липня 1894 р. між командами ГСКВ (Гімнастично-співоче коло вчителів) м. Львова та командою «Сокіл» із м. Кракова, і закінчився вже на 6-ій хвилині перемогою львів'ян (за тодішніми правилами матч тривав до першого забитого гола). Саме 14 липня 1894 р. визнано днем народження українського футболу, що затверджено засіданням виконкому Федерації футболу України 3 липня 1999 р. [39, 7].

Починаючи з 1910-х років на Україні з'являється все більше футбольних команд, найчастіше – у великих містах (Харків, Одеса, Київ, Дніпро, Донецьк). До того, як наша держава стала незалежною, на території України була велика кількість футбольних клубів, які залишились і досі: «Динамо» Київ, «Стахановець» Сталіно (нині «Шахтар» Донецьк), «Чорноморець» Одеса, «Карпати» Львів, «Зоря» Ворошиловград (Луганськ), Дніпровський «Дніпро» (тепер СК «Дніпро-1»).

Українські клуби у період СРСР пройшли етап від аматорів до чемпіонів країни. Приблизно 70-80-ті роки минулого століття історики називають «золотим століттям українського футболу», оскільки за це період українські команди виграли більше 25 кубків як на рівні країни, так і у Європі. Це був період, коли київське «Динамо», тренер (В. Лобановський) та гравець (І. Беланов) вважались другою командою, тренером та футболістом світу відповідно [39, 9].

З розпадом СРСР український футбол помітно згас. Зміна структури чемпіонатів, зміна керівництва більшості команд, банально, зміна країни сильно вплинули на футболістів та спорт в цілому. Тому в перші роки українські команди лише за інерцією від минулих досягнень показували рівень, все більше звикаючи до нового статусу.

Футбольна історія України не може похвалитись великою кількістю досягнень на міжнародному рівні, але дуже цікаво спостерігати за все більшою зацікавленістю не тільки до українських команд та гравців, а й до гри в цілому. В. Зілгалов зазначає: «Футбол – це не лише магія, гладіаторський театр... Футбол – це не лише гра мільйонів і захоплення для мільярдів... Це не лише своєрідна людська містика в дії, як зауважував італієць Умберто Еко... Ця гра також і спосіб маніпулювання людьми» [23].

1.2. Футбол як соціокультурне явище

Футбол відноситься до тих видів спорту, якими займаються як в ранньому дитинстві, так і глибокій старості. Багато хто вважає, що люди люблять футбол не через саму гру, а через емоції, переживання та хвилювання, якими вона супроводжується. Але це не такі емоції, які ми можемо переживати, наприклад, під час перегляду автомобільних змагань або волейболу. Тут кожен момент дає щось нове, кожен забитий гол або будь-яка результативна дія приносить особливу радість, щастя або ж навпаки, горе.

Футбол – це не просто гра, це соціокультурне явище, що в усі роки свого існування об'єднувало людей, незалежно від їхніх поглядів, віросповідання, соціального стану. Але футбол став набагато більшим, ніж просто гра, де двадцять два гравця намагаються забити шкіряну кулю у ворота суперника. Для популяризації цієї гри, приблизно у 70-х роках минулого століття найвідоміших футболістів часто запрошували на зйомки фільмів, на різні ток-шоу та радіоефіри [25]. У 90-х роках збільшився інтерес режисерів до теми футбольного хуліганства та дербі – матч між командами з одного міста чи історичними суперниками, що викликає найбільший ажіотаж у вболівальників.

Прикладом цього є іспанське «El clasico» – матч між мадридським «Реалом» та «Барселаною», або ж ліверпульське (мерсисайдське) дербі – матч між «Ліверпулем» та «Евертоном», командами з міста Ліверпуль, Англія.

В сучасних реаліях життя футбол все більше стає об'єктом для бізнесу. Він став інструментом вирішення комерційних та політичних питань. Для прикладу візьмемо українську Прем'єр-лігу, де грають найсильніші команди. Усе це почалось на початку 2000-х, коли в українські клуби прийшли гроші і перервали гегемонію київського «Динамо» у чемпіонаті. Насамперед, йдеться про донецький «Шахтар» та його власника. Два українські гранди, «Динамо» та «Шахтар» належать людям з великими статками: перший – братам Суркісам, другий – Рінату Ахметову. Окрім них у чемпіонаті України в клуби приносили кошти: Олександр Ярославський, а згодом Сергій Курченко, в харківський «Металіст», Ігор Коломойський – у дніпровський «Дніпро» (обидва клуби наразі не існують, але на їх базі створено нові команди), Костянтин Жеваго, Петро Димінський, Нестор Шуфрич та Леонід Клімов – у полтавську «Ворсклу», львівські «Карпати», ужгородську «Говерлу» та одеський «Чорноморець» відповідно. Разом з олігархами прийшли і гроші. Власне, завдяки коштам український футбол став більше популярним серед іноземців, адже зарплати у клубах були доволі високі, а рівень гри майже не змінювався. Відповідно до цього, українські футболісти також не хотіли покидати чемпіонат, і відмовлялись від пропозицій змінити клубну прописку.

Так було до 2013 року, коли через суспільно-політичні проблеми країни українські клуби повністю або частково втратили фінансування з боку олігархів. Саме цей рік знаменує собою початок загибелі цілого ряду успішних футбольних клубів України. За перший, 2013 рік, чемпіонат покинули криворізький «Кривбас» та київські «Арсенал» і «Оболонь». Хоч останні дві команди були згодом відновлені, наразі функціонує лише «Оболонь», граючи у нижчих лігах України. Також у серпні 2020 року президент України Володимир Зеленський вирішив повернути статус професійної команди ФК «Кривбас».

Наступного, 2014 року, вищу професійну лігу України покинули сімферопольська «Таврія» та ФК «Севастополь». Причиною цього стали не фінансові проблеми, а російська окупація Криму. За наступні два роки ряди команд, виступаючих у Прем'єр-лізі, покинув запорізький «Металург». І це лише команди із найсильнішої ліги України. Що вже казати про нижчі дивізіони та любительські команди.

Загалом, цікавлячись кількістю команд на території України від проголошення незалежності до сьогодні, можна побачити як їх цифра зменшилась майже у два рази – 80 професійних команд на початку 1990-х та 44 у 2016 році. Це зумовлюється, передусім, суспільно-політичною ситуацією на сході нашої держави та нестачею фінансування команд. Також ще однією причиною цього є відносно слабкий чемпіонат України, що зумовлено фінансовими махінаціями власників команд.

Футбольна історія спростовує стереотип, що дівчата не можуть грати, не розуміють і не люблять гру з м'ячем. При цьому, всім давно відомо, що існують жіночі чемпіонати та команди. Жінки почали грати не небагато пізніше, ніж чоловіки. Перша в історії жіноча футбольна команда була створена в Шотландії в 1873 році, однак вона так і не зіграла жодного матчу [32, 422]. У 1885 році був створений один із найвідоміших команд «Футбольний клуб британських леді», за який жінки виступали під псевдонімами, оскільки на той час футбол вважався виключно чоловічим спортом.

Найбільшого прогресу жіночий футбол досяг під час Першої світової війни. В той час команди існували вже не тільки в Британії, а й у Франції, Німеччині, Швеції та США. Великий внесок для цього внесла команда «Дік Керр леді» – найсильніша жіноча команда свого часу. Створена вона була на заводі боєприпасів, і слугувала для піднесення морального духу.

В наші дні жіночий футбол програє чоловічому в популярності майже в усіх країнах світу. Однак, в Німеччині, Бразилії, Японії, Китаї та країнах Скандинавії жіночий вид спорту все ще актуальний. Це доводить жіночий

чемпіонат світу 2019 року, що відбувався у Франції, і який виграла команда із США.

Футбол у ХХІ ст. слушно є соціокультурним явищем. Завдяки розвитку та більшій кількості різних міжнародних змагань як на клубному рівні, так і на рівні національних збірних, за футболом постійно починають слідкувати все більше людей з різних країн світу. Чи задумувався хтось на питанням, чому ця гра об'єднує мільйони? Чому саме гра з м'ячем стала настільки популярною в усіх кутках світу? Бо на одному футбольному полі рівні всі: і бідні, і багаті. Навіть без необхідного екіпірування люди відчують себе щасливими. Бо одного круглого м'яча досить, щоб знайти своїх однодумців.

1.3. Вплив футболу на культуру та мистецтво

*«П'ять днів ти трудитимешся, як
говорить Біблія. Сьомий день належить
Господу. Шостий день для футболу»*
Ентоні Берджесс [14].

Кожен хлопчик, чоловік хоча б один раз у своєму житті грав у футбол: з батьком на своєму подвір'ї, з друзями на майданчику або ж у вітальні між дорогоцінних сервізів. Для когось ця перша гра стала відправним пунктом у світ футбольного життя, для когось справою у навколо футбольному житті, але більшість стають відданими фанатами футболу.

На початку ХХ ст. Одеса стала центром футбольного життя усього Союзу. Саме там було найбільше спортивних, а потім футбольних, клубів. Зародження одеського футболу йшло паралельно із зародженням літературної школи «Юго-Запад» на чолі з поетом українського походження Едуардом Багрицьким. Усіх одеських поетів та письменників цієї школи можна умовно поділити на «гравців» та «вболівальників». «Гравці» – це, в першу чергу, Юрій Олеша та Олександр Козачинський. «Вболівальники» – Едуард Багрицький, Євген Петров, Ілля Ільф та Валентин Катаєв. Саме ці поети та письменники не

тільки «грали та вболівали», а й часто писали про футбол. Власне, Юрій Олеша сам професійно грав за команду Рішельєвської гімназії (першої чоловічої гімназії в Одесі).

Пізніше, в 60-70-ті роки про футбол писав Михайло Жванецький: *«Я всю жизнь болею за футбол. У меня от семечек язва желудка»* [21]. В цей період тема футболу в літературі трохи згасла, проте продовжувала бути актуальною у кінематографі. Наприклад, один із найвідоміших радянських сценаристів із Чернігівщини, Яків Костюковський, який прославився як автор сценаріїв до фільмів «Операція «Ы»...», «Кавказская пленница» та «Бриллиантовая рука» написав також сценарій до фільму «Футбол нашего детства», у якому розповідає про своє життя та роль футболу у ньому.

Футбольним фаном може бути будь-хто, навіть та людина, від якої точно не очікуєш такого. Це можуть бути політики, бізнесмени, працівники промислової та харчової індустрії, вчителі або ж письменники. І саме останні усю свою вболівальницьку лютть, свої емоції від перегляду футбольного матчу переносять на папір.

Наприклад, Сергій Жадан, разом із своїми колегами по цеху, уклав збірку «Письменники про футбол. Літературна збірна України». Звідки виникла така ідея?

Навіть не цікавлячись і не читаючи інтерв'ю з письменниками, можна прослідкувати, що збірка приурочена до найбільшого свята в історії України та світового футболу – Євро-2012, що проходив, власне, на території України та Польщі. Це зрозуміло хоча б з того, що сама збірка вийшла якраз напередодні змагань.

Як і говорилося раніше, футбол зацікавлює досить різних людей. І починається ця любов ще із дитинства. Так було і з нашими авторами. Наприклад, укладач збірки Сергій Жадан. Майже в усіх інтерв'ю, що хоч якось пов'язані з футболом, він розповідає про своє дитинство. Цікаво слухати історії, як людина ходила на стадіон, підтримувала улюблену команду. Сергій Вікторович в юні роки займався футболом майже на професійному рівні і

вигравав зі своєю командою чемпіонат рідного, Старобільського району. Тема футболу не є наскрізною у творах письменника, але свого часу він їй достатньо уваги. Окрім збірки «Письменники про футбол» він також долучився до спільної україно-польської антології творів на футбольну тематику «Тотальний футбол», написавши для неї оповідання «Чорне золото надії. Донецьк», описавши в ньому життя вболівальників донецького «Шахтаря».

Але не тільки Жадан палко захоплюється «грою мільйонів». Олександр Сидоренко, більше відомий як «Фоззі», свого часу міг стати професійним гравцем. Однак, не склалось, хоч футбол і залишився для нього одним із найулюбленіших видів спорту: *«Я граю у футбол у залі, ходжу на стадіон, або ж граю вдома з друзями у комп'ютерний футбол»* [33]. Із усіх авторів збірки, напевно, саме «Фоззі» найбільше пов'язаний із цим видом спорту, адже грає за напівпрофесійну команду зірок шоу-бізнесу, був гравцем та тренером літературної збірної України на турнірі літературних збірних України, Німеччини та Польщі «Книга в футболі. Футбол у книзі», а також був ведучим футбольної програми на українському телебаченні. Тому така людина не випадково є одним із авторів антології, адже Олександр найдосвідченіший, по футбольним міркам, із усіх.

Андрій Бондар та Олександр, або ж Сашко, Ушкалов також використовують спорт не тільки для тематики своїх творів. Як і Жадан та «Фоззі», вони не тільки шалено люблять футбол палко вболівають за свої улюблені команди та, власне, збірну України, а й грають за літературну збірну. Окремо варто виділити Андрія Бондара, адже його брати та батько були професійними футболістами [6]. Можливо, саме тому тема футболу простежується не тільки в есеї для антології, а й в інших творах, наприклад, у книзі «І тим, що в гробах...». Олександр Ушкалов також не відстає від своїх товаришів, теж слідкує за футболом та пише на цю тему твори: оповідання «Бутси», що увійшло до збірки «Письменники про футбол» та есей «Харків: фабрика футболу», що увійшов до антології «Тотальний футбол».

Дещо менше цікавляться футболом Юрій Андрухович, Макс Кідрук та Володимир Сергієнко. Усі вони не є палкими фанатами якоїсь із команд, але не варто заперечувати той факт, що вони небайдуже ставляться до цього виду спорту. Порівняно з письменниками, згадуваними вище, автори оповідань «Гра з випадковими числами», «Трансфер» та «Футбол+Свиня+Собака» у своїй творчості більше майже не торкались теми європейського футболу, обмежившись есеями для збірки «Письменники про футбол». Хоча Макс Кідрук у своїй книзі «Де нема Бога» торкнеться теми футболу, хоч і американського, а Андрухович напише вірш «Футбол на монастирському подвір'ї».

Для усіх інших авторів, чий оповідання увійшли до збірки, а саме: Олега Коцарева, Артема Чеха, Юрія Винничука та Андрія Кокотюхи, футбол – це просто гра, яка не відрізняється від сотні інших видів спорту. Окремо можна говорити про «стосунки» між футболом та Андрієм Кокотюхою, адже останній – яскравий приклад футболоненависника. В одній із своїх статей він писав: *«Я байдужий до спорту в будь-яких його проявах»*[30]. Сергій Жадан в одному із інтерв'ю казав: *«Андрій Кокотюха – він не любить, він ненавидить футбол. В цьому була своя інтрига, щоб людина, яка ненавидить футбол, написала про нього. Але він – професіонал, у своєму оповіданні він зміг закамуюфлювати свої думки і своє ставлення істинне»*[42].

Усі письменники, твори яких увійшли до збірки є професіоналами своєї справи. Хтось писав, бо йому подобається футбол, хтось писав, бо його попросили написати. Але це не применшує того значення, яке вони заклали у збірку «Письменники про футбол». Байдуже, чи ти поет, чи футболіст, коли грає національна збірна України – усі ми стаємо одним цілим.

Тема футболу не так часто використовується у поезії. Існує невелика кількість віршів, присвячених цій темі. Однак все ж декілька прикладів. Про футбол писав і Павло Глазовий, створивши гумореску «Якби куми футболістами були», де описує футбольний матч за участю двох кумів:

Ми футбол із кумом любимо.

— Давай, куме, м'яч футбольний купимо!
 — Тренувалися ми з кумом аж три дні.
 Бив я кумові в ворота, кум — мені.
 І такого ми з ним класу досягли,
 Що й самі собі страшними вже були.[37]

Маловідомий поет Коля Януш написав вірш «Футбол», у якому описував емоції від цієї гри:

*Удар м'яча і знов душа літає,
 Чудовий гол і сльози на очах,
 Від гри цієї серденько палає,
 Від гри цієї легко на плечах.
 Футбол без дружби не футбол,
 Не буде гри якщо не довіряєш,
 Товаришу присвячуєш ти гол,
 З товаришем на полі ти літаєш. [37]*

Також є поезія авторки Ірини Терещук про футбольний матч рідної команди:

*Удар м'яча й душа літає,
 І ось той Гол, і радість є, і сміх,
 І серце у людей палає,
 Радіти за своїх – не гріх.
 Футбол – це те, що їм потрібно,
 Футбол – це те, що треба нині,
 Що вміють грати, зразу ж видно,
 Тому і Слава Україні.[37]*

Якихось серйозних віршів про футбол ми не бачимо, однак приємна сама присутність цієї теми у такому літературному жанрі.

Оскільки про драматичні твори було згадано у попередніх підрозділах, потрібно більш уважно поставитись до прозових робіт. У сучасній літературі,

яка пов'язана з футболом, з'явилась тенденція писати мемуари, спогади відомих футболістів та тренерів. Сама тема гри тепер найчастіше використовується або у дитячій літературі, або у серйозних творах на задньому плані, згадуючись лише фрагментарно. Однак масштабні футбольні події у світі все ж дають можливість для творчості.

Як і фільми радянських часів, сучасний кінематограф теж може похвастатись фільмами на футбольну тематику. Зазвичай це або комедії, або історичні чи документальні фільми про певні команди чи події. Улюблена тема комедійних фільмів про футбол – занепад колишнього футболіста і його реабілітація у якості тренера команди, де склад має певні нюанси. Наприклад, у команді грають лише працівники певної структури (заводу). Прикладами таких сюжетів є фільми «Команда мрії», «Шаолінський футбол», «Викрутаси», «Тренер» Стіва Беррона та багато інших.

Щодо документальних фільмів, то вони зазвичай описують біографію видатних футболістів («Марadona», «Пеле: Народження легенди», «Роналду», тощо) або певні історичні події, пов'язані з футбольними клубами чи самими футболістами («Матч», «Юнайтед. Мюнхенська трагедія», «Проклятий Юнайтед»). Також не варто забувати про вболівальників, адже про них є декілька цікавих фільмів, таких як «Хулігани зеленої вулиці», «Навколофутбол», «Фірма» та інші.

Наразі всесвітня кіноіндустрія не захоплюється темою футболу, надаючи перевагу фільмам з іншими суспільно-політичними проблемами, або ж фантастиці. Однак, подіваємось, що масштабні концерти напередодні міжнародних змагань, історичні досягнення та певні події зможуть надати спортивним фільмам нове дихання.

Де не користувався футбол популярністю, так це у драматургії. Проте навіть там він залишив певний слід. Першою футбольною п'єсою стала «Гра» Гарольда Брикхауза (1913), у якій обіграна тема договірних матчів. Далі були психологічні роботи, де футбол був на задньому плані, були теми футбольних хуліганів, однак це все було поверхнево. Однією із останніх п'єс є «Вечір з Гарі

Лінекером», де знаходимо лише згадки про футбольну збірну Англії та їхній програш у півфіналі чемпіонату світу 1990 року.

Футбол і музика – невід’ємні. Перша мелодія, яка приходить в голову при згадуванні футболу, це гімн Ліги Чемпіонів – мелодія, від якої мурашки біжать по тілі. Це гімн, що заряджає гравців на боротьбу, на перемогу. Вона була створена у 1992 році англійським композитором Тоні Бріттенем. В подальшому ми все частіше чули різні пісні, написані спеціально для різних чемпіонатів.

Другою, за популярністю у футболі, можна назвати пісню американського гурту The White Stripes – Seven Nation Army, яка може претендувати на «головний футбольний хіт усіх часів». Першими, хто використовував цю пісню на стадіонах, вважаються фанати бельгійського «Брюгге», потім фанати італійської «Роми», а після них і уся Серія А. Лідер групи, Джек Уайт, казав: *«для мене велика честь , що італійці прийняли цю пісню як свою. Немає нічого прекраснішого, ніж люди, які усім серцем люблять мелодію і дозволяють їй увійти в пантеон народної музики»* [44]. Наразі цей мегахіт звучить на стадіонах Німеччини, США, Іспанії. Португалії та інших країн світу.

Жоден футбольний матч не може обійтись без музики. Багато команд обирали свою пісню, яка завжди грає на домашніх іграх, і стала їхнім гімном. Прикладом того, як одна пісня може стати гімном відразу декількох клубів різних країн та чемпіонатів, є «You’ll Never Walk Alone» («Ти ніколи не будеш йти один»), написана американським композитором Річардом Роджерсом у далекому 1945 році. Однак стадіонну популярність здобув не оригінал, а її кавер від ліверпульського гурту «Gerry & The Pacemakers». Вперше вона прозвучала на стадіоні ФК «Ліверпуль» у 1963 році, і відтоді вважається гімном команди. Окрім ліверпульської команди, пісню часто виконують вболівальники таких команд, як: «Борусія» Дортмунд (Німеччина), «Селтік» (Шотландія), «Рапід» (Австрія), ЦСКА (Болгарія) та багатьох інших.

Як бачимо, багато композицій, написаних виконавцями для свого альбому, за допомогою вболівальників стали гімнами конкретних футбольних

команд, всесвітньовідомими піснями, що виконуються на стадіонах під час домашніх та кубкових матчів. Завдяки футболу багато пісень стали світовими хітами, багато відомих виконавців спеціально для змагань створювали композиції, які згодом стали культовими.

Говорячи про культуру та мистецтво, ми не можемо оминати і художню творчість, тим паче тоді, коли і там футбол зміг себе знайти. Хто став автором першої картини з футбольною тематикою невідомо, але такі картини свого часу створювали Ж. Брак, Р. Делоне, Ф. Леже й П. Пікассо. Власне, саме останній створив одну з найвідоміших картин на футбольну тематику «Гравець у футбол». (Рис. 1.1) Темі футболу художники присвятили чимало часу, і зображували його у різних стилях. Наприклад, французький постімпресіоніст Анрі Руссо створив роботу під назвою «Футбол» (Рис. 1.2), а інший французький живописець Андре Лот свого часу приєднався до кубізму, і саме в цьому стилі написав картину «Гравці у футбол» (Рис. 1.3). Не відставав від теми і Казимир Малевич, створивши одну із перших картин у стилі супрематизму «Живописний реалізм футболіста» (Рис. 1.4). Також варто згадати ще двох французьких художників – Жана Жакоба та Ніколя де Сталья фон Гольштейна, які створили картини під впливом футбольних змагань: «Корнер» (Рис. 1.5) та «Футбол в світлі прожекторів» (Рис. 1.6) відповідно. Наостанок згадаємо роботу відомого українського художника Арсена Савадова, який у 2006 році створив полотно під назвою лаконічною назвою «Футбол» (Рис. 1.7). Оскільки наприкінці ХХ ст. футбол починав ставати фінансовою індустрією, майже усі картини цього часу були присвячені відомим футболістам, і складались із їхніх портретів.

Говорячи про художнє мистецтво, варто також згадати і про скульптуру. Коли і хто створив першу скульптуру на футбольну тему невідомо. Однак є декілька зображень у камені, про які варто згадати. У 2006 році, в рамках акції «Walk of ideas» («Алея ідей») було встановлено 6 скульптур, присвячених Чемпіонату світу, що проходив у Німеччині. Одна із цих робіт зображала

футбольні бутси від фірми «Adidas», у яких збірна Німеччини в 1954 році стала чемпіоном світу.

У 1971 році на стадіоні київського «Динамо» було встановлено горельєф скульптора І.С. Городового. Цей пам'ятник було присвячено «матчу смерті», що був зіграний у 1942 році між київською командою «Старт» та німецькою командою «Flakelf». На самій скульптурі нанесено уривок із вірша поета Степана Олійника:

«За наше сьогодні прекрасне

Вони полягли у двобої...

В віках ваша слава не згасне,

Безстрашні спортсмени-герої» [20, 148].

Також доволі популярними наразі є великі скульптури відомих футболістів і тренерів, а також їх бюсти. Зазвичай великі пам'ятники становлять у місті, де футболіст народився або доволі довгий час виступав за місцеву команду. Наприклад, у Лос-Анджелесі є пам'ятник Девіду Бекхему, який 5 років грав за місцевий «Лос-Анджелес Гелексі»; на острові Мадейра, де народився Кріштіану Роналду, стоїть бюст видатного португальця; у Києві стоїть посмертний пам'ятник видатного українського футболіста і тренера Валерія Лобановського.

Відійшов від теми мистецтва, досить частим є твердження про поєднання футболу та математики. Україномовних досліджень цієї теми досить мало, тому ми опираємось на іншомовні праці. Логічним є поєднання футболу та фізики, оскільки на полі постійний рух, ривки, тобто є усі можливості для вивчення кінематики. Однак, математика теж не відстає від спорту. Перше, про що думаєш, коли намагаєшся пов'язати ці, здавалося б, непоєднувані поняття – це футбольний м'яч. «Класичний» чорно-білий м'яч складається зі дванадцяти чорних правильних п'ятикутників та двадцяти білих правильних шестикутників. Така форма і кольори були вибрані для того, щоб його було краще видно на старих, чорно-білих телевізорах. Також можна згадати і футбольне поле, що складається із правильних геометричних фігур.

Також у футболі досить часто зустрічаються математичні розрахунки. Це зустрічається у кожній команді при виборі схеми гри (4-3-3, 4-2-3-1, тощо), при організації чемпіонатів та інших турнірів, при розподілі місць у турнірній таблиці та фінансовій складовій певної команди.

Не варто забувати і про тренувальний план, раціон харчування та догляд за здоров'ям спортсменів, оскільки усе відбувається за допомогою математичних розрахунків.

Тобто, ми бачимо, що футбол настільки різнопланове поняття, що ми можемо знайти у ньому відгуки до будь-яких, мовознавчих, літературознавчих чи точних, наук. Він вкорінюється у твори різних видів мистецтва. Футбол – це все.

Які ж функції сучасного футбольного мистецтва. Це:

- формує естетичні смаки – вболівальники дивляться футбол з самого дитинства і саме тоді формують свої смаки. Комуś подобається футбол «Барселони» періоду тренерства Хосепа Гвардіоли, комуś подобається «Ліверпуль» Юргена Клоппа, тощо;
- формує ідейний вплив на суспільство – футбол об'єднує людей, пропагандуючи боротьбу, віру в себе, командний дух. Багато футболістів також займаються благодійністю;
- допомагає пізнати дійсність – психологія надзвичайно важлива для футболу, оскільки весь спорт будується на психології особистості;
- формує особистість – досить часто ми можемо почути: «Я виріс на фільмах..., вони сильно вплинули на мене». Теж саме можна сказати і про футбол: «Я виріс на грі певного футболіста, і це сильно вплинуло на мене і в футбольному плані, і в особистісному».

Що ж таке футбол? Спорт чи мистецтво? Якщо мистецтво, то яке?

Футбол – це театр. Футбольне поле дуже схоже на сцену, на якій двадцять два актори стараються виконати свої ролі. Головний режисер-тренер ставить

для кожного цілі, вчить грі, підбирає найкращий акторський склад і керує виставою із суфлерської будки. На зеленій сцені дуже багато імпровізації та чудово зіграних сцен. Зустрічаються хороші монологи і відверто невдалі ролі. Все як у справжньому театрі.

Футбол – це фільм. Кожен з нас сидів перед телевізором та дивився цей двохсерійний фільм до самого завершення, не знаючи розв'язки. Найчастіше це буває детектив, інколи трилер або ж комедія. Але буває і нудна драма. В головних ролях зірки футболу, які нічим не поступаються за популярністю кінозіркам. Найкращих з них теж номінують на Оскар (Золотий м'яч та інші нагороди).

Футбол – це цирк. Не завжди, але буває, що дії на полі нагадують цирковий виступ. На газоні з'являються клоуни і намагаються зобразити веселу сценку під назвою «я не хочу забивати» [1, 58]. Далі виступають жонглери, які показують свої навички підкидання м'яча, бігання навколо нього, називаючи це дриблінгом. Також є акробати, що виконують складні піруети після забитого гола, і фокусники, що неочікувано дістають з кишені різнокольорові картки.

Футбол – це концерт. Судячи по енергетиці глядачі, це, скоріш за все, рок-концерт. Величезний ансамбль із різних виконавців, що грають на різних інструментах, намагається виконати партію по завченим нотах. Інколи імпровізують, виконують соло чи грають в унісон. А диригент намагається усім цим керувати, махаючи руками замість своєї палички. А пісні вболівальників додають до концерту унікальності.

Футбол – це живопис. Недаремно у футбольній термінології є поняття «малюнок гри». А хіба кольорова гама футбольної форми не кидається відразу в очі, адже у кожної команди свої унікальні кольори та художні підходи. Також не варто забувати про боді-арт, який ми зустрічаємо на обличчях відданих уболівальників.

Як бачимо, футбол – це не лише гра, де «двадцять два дорослих хлопців бігають за м'ячем, а один, старший за них, мужичок дивиться, щоб вони не повбивали одне одного» [25]. Це було військове тренування, що переросло у

щось більше. Щось, що дало можливість людям не тільки забути про свої турботи і негаразди, а й створити щось нове, поєднати непоєднане.

Футбол давно став частиною життя суспільства. Він давно став «масовою культурою», що впливає на суспільне та економічне життя певної країни. Масовість футболу підтверджує кількість глядачів під час телетрансляцій, заповнені стадіони, велика кількість різножанрових згадок про нього та його вплив на культуру та мистецтво: пісні, поезія, кінофільми та мультфільми, художні та мистецькі твори. Також не варто забувати і про навколофутбольне життя. Тренування, трансфери, вболівальники, командна атрибутика – усе частина величезного дійства під назвою футбол. Для когось – це сенс життя, для когось – лише можливість відійти від реальності, однак не варто відкидати, що футбол сьогодні воістину глобальна річ [24].

РОЗДІЛ 2. ФУТБОЛЬНИЙ ДИСКУРС ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗОБРАЖУВАНОВОГО

«Деякі кажуть, що футбол – це питання життя і смерті. Мене пригнічує такий підхід. Запевняю, що футбол набагато важливіше!»

Білл Шенклі

2.1. Елементи навколофутбольної культури

Дискурс – це поєднання між собою мовлення та ситуації, де воно відбувається. Дослідження цього поняття розпочались у 1952 році американським лінгвістом З. Гаррісом. Також термін «дискурс» використовувався у працях Е. Бенвеніста, М. Бахтіна, П. Серіо, М. Фуко, Л. Альтюсера, Ж. Дерріди та інших [66].

Футбольний дискурс, на думку дослідників, виник приблизно наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., коли футбол став невід’ємною частиною соціального життя. Під поняттям «футбольний дискурс» ми розуміємо лексику, що пов’язана із грою. Можна виділити такі різновиди вживання футбольної лексики:

- спілкування на полі під час гри, яке охоплює комунікацію між гравцями, гравцями і тренером, гравцями і суддею, між суддями, тренером і суддею;
- спілкування під час тренувань перед грою та між іграми;
- спілкування під час брифінгу тренерів із гравцями, обговорення гри у роздягальні;
- спілкування на радіо та телебаченні, у пресі, під час інтерв’ю;

- правила і регламент гри, футбольна література, навчальні ресурси, коментарі, реакції на стадіонах або перед телевізором.

Для того, щоб зрозуміти футбол, як спортивну культуру, потрібно виділити декілька елементів, без яких не може обійтись жоден матч. Такими елементами є атрибутика, банери, футбольні програмки, вболівальницькі угруповання, графіті і татування. Якщо останні до самого матчу ніякого відношення мають, то усі інші, що названі – так. Під поняттям футбольна атрибутика мають на увазі усі товари, які мають символіку певного клубу чи збірної. До таких товарів належать: шарфи (шалики), прапори, футбольна форма, марки, кепки та інше. Випуском та продажем атрибутики, зазвичай, займаються самі клуби, оскільки це важлива частина економічної складової команди.

Футбольні банери – саморобні транспаранти, що вивішували на трибунах під час матчів, на яких зображували будь-яку інформацію. Зазвичай, це підтримка команди, логотип і гасла клубу, звернення до керівництва або команди суперника. Футбольні банери, найчастіше, робили загальними, щоб використовувати майже на усіх матчах, однак вони також створюються для конкретного матчу. Також в цей період створено поняття «банерна війна». Яскравим прикладом такої «війни» є матч чемпіонату Італії між «Ромою» та «Лацио», коли вболівальники перших вивісили банер з текстом: ««Рома» – зупинись на хвилину і подивись наверх. Над вами лише Бог». Однак фанати суперників теж вивісили банер: «Але він одягнутий у блакитний колір» [3, 16]. Для розуміння, блакитний – клубний колір «Лацио», тоді як колір «Роми» – бордовий. Найкращими сучасними командами, з погляду банерської підтримки, є дортмундська «Борусія», варшавська «Легія», усі команди країн Північної Америки та ще багато інших команд. Особливо готуються вболівальники до дербі – матчу з принциповими суперниками.

Футбольні програми – маленька, але все ж частина футбольної культури. Вона являє собою брошуру, створену напередодні певного матчу командою-

господаркою. У цій програмі розміщують стартові склади обох команд, останні новини, історія протистоянь цих команд. Такі брошури часто є предметами колекціонування, оскільки їх тираж досить обмежений.

Мало хто знає, що існує декілька умовних видів футбольних вболівальників:

1) **телевізійні вболівальники** або «**тапочніки**» – найпоширеніший різновид. З самої назви стає зрозуміло, що йдеться про фанатів, які дивляться футбол з екранів телевізора. У зв'язку зі збільшенням популярності зростає і кількість таких вболівальників. Через епідемічну ситуацію в світі майже усі, хто слідкує за грою, відносяться до цієї категорії;

2) **кузьмічі** – основна маса глядачів на стадіонах, що складається, переважно, з різних компаній дорослих людей. Вболівають тихо, без кричалок, але спостерігають за грою з цікавістю;

3) **карлани** – групи молодих людей, переважно у спортивних костюмах, що легко піддаються на провокації з боку вболівальників команди-суперниці. Порівняно з кузьмічами – надто голосні;

4) **скарфери** – вболівальники, що завжди приходять на гру у шаликах з логотипом або кольорами клубу. Голосні, але не агресивні;

5) **хулс** або **футбольні хулігани** – заводії бійок за межами стадіону. Часто плутають із ультрасами;

6) **ультрас** – найпалкіші вболівальники, що об'єдналися в угруповання, відповідно до команди, за яку вони вболівають. Власне, найчастіше на стадіоні саме такі фан-групи створюють атмосферу співаючи футбольні гімни, розвішуючи банери, влаштовують фаєр-шоу, будь-якими способами підганяючи, заряджаючи гравців власної команди на перемогу. Лише в ультрас є одна специфічна особливість – вони завжди стоять. Жоден справжній член фан-руху не може сісти на стілець чи лаву поки йде матч, це їхній принцип.

В Україні першими, хто створив щось подібне на сьогоднішні ультрас, були фани київського «Динамо» в 1980-х роках. Саме тоді з'являються перші графіті з символікою команди. Згодом уболівальниці об'єднання створили фани дніпровського «Дніпра», донецького «Шахтаря», харківського «Металіста» і одеського «Чорноморця».

У перші роки незалежності фанатський рух зосереджувався лише на бійках, але у 2000 році вболівальники почали боротися між собою не за допомогою кулаків, а атмосферою на стадіоні. З'явилося багато кричалок, банерів, розтяжок. Але без бійок не обходилося. Особливо під час матчу між вдома принциповими суперниками – «Динамо» та «Шахтарем». Так було до 2014 року, коли ультрас українських команд уклали перемир'я через тиск з боку органів правопорядку та влади. Ще однією причиною миру стала ситуація на сході України та анексія Криму.

Графіті, або настінні малюнки, на футбольну тематику досить поширені в Європі. Як правило, такі малюнки створені незаконно, однак є винятки. Коли сам клуб стає ініціатором створення футбольної картини на будівлях навколо стадіону чи тренувальної бази команди. Окрім графіті, існують також чорно-білі трафарети із зображенням певного футболіста. Такі трафарети найчастіше мають провокаційний характер, і мають на меті образити команду-противника.

Ще одним елементом навколофутбольної культури є татуювання. Багато вболівальників вважають, що наносячи малюнок собі на тіло. Вони виражають свою відданість цій команді. Зазвичай на тіло наносять герб улюбленої команди, аббревіатуру чи девіз команди, зображення певного гравця чи якась історична подія, пов'язана з командами.

Як бачимо, футбол – це не тільки гра на стадіоні. Це і вболівальники, їхня підтримка, мерчандайзинг, підтримка вболівальників з боку керівництва клубу, афіші, банери, тощо. Кожна людина, що одягає футболку з логотипом певної команди, стає своєрідним, можливо несвідомим, вболівальником цієї команди.

2.2. Особливості зображення футбольної культури

Футбол, як і будь-який інший вид діяльності, має свою культуру, свої традиції, окреме навколо футбольне життя. З усіх спортивних змагань, напевно саме у футболі можна побачити доволі несумісні, на перший погляд, речі: хіти народної естради на трибунах у виконанні фанатів певної команди (наприклад, пісня «Червона рута» Софії Ротару стала неофіційним гімном національної збірної України), участь літніх людей у масових сутичках між фанатами різних команд, тощо. Усе це лише невелика частина навколофутбольного життя, яке називається футбольною культурою.

Ультрас – найпопулярніша і найбільша частина футбольної культури. Про них неодноразово знімали фільми, робили сюжети та писали книги. Без них не обходиться жоден профутбольний рукопис чи антологія, подібна до збірки «Письменники про футбол».

Для вищезгаданої книги було спеціально написано одинадцять творів, пов'язаних з футболем. З них про фанатів або навколо футбольне життя — лише два оповідання: «Білі майки, чорні труси» Сергія Жадана та «Футбол+Свиня+Собака» Володимира Сергієнка. У кожному з них розповідається, власне, про життя вболівальника поза межами футбольного поля.

Твір «Білі майки, чорні труси» – яскравий приклад зображення типового для початку 2000-х років представника футбольних хуліганів, головна мета яких не сам футбол, а усе, що відбувається навколо одного матчу: *«Розібратись потрібно буде з турками, не залежно від того, хто переможе, і з яким рахунком закінчиться матч, тому що з турками інакше не можна, турки слабкості не вибачають, у них релігія така. Так і є, киває у відповідь Саша, тому краще не розслаблятися. Краще бити першими»* [43, 80-81]. Сергій Жадан вже не вперше пише есеї про футбольних фанатів. Окрім аналізованого, він написав оповідання «Чорне золото надії. Донецьк» для україно-польської антології футбольних творів «Тотальний футбол». Спеціально для цього Жадан спілкувався з ультрас донецького «Шахтаря». Схожу концепцію до написання

твору ми бачимо і тут. В основі сюжету лежить матч передгрупового раунду Кубка УЄФА (з 2009 року перейменований у Лігу Європи) між харківським «Металістом» та стамбульським «Бешикташем», що відбувся у жовтні 2008 року на ОСК «Металіст» в Харкові. Ясна річ, що живучи в цьому місті, і будучи палким фанатом Сергій Жадан не міг пропустити такий матч.

Чому цей твір є прикладом зображення фаната саме 2000-2010-х років? Бо зараз немає такого навколофутбольного ажіотажу, який був у той час. Говорячи про українських вболівальників, то багато фан-клубів топових українських команд об'єднала політична ситуація на сході України. Колись найзапекліші вороги тепер змагаються лише у гучності підтримки на стадіонах, але зараз, в умовах пандемії, навіть цього немає.

Володимир Сергієнко у своєму оповіданні «Футбол+Свиня+Собака» зовсім по-іншому зображує життя вболівальника, адже головне ідея твору не дуже і пов'язана з футболом, оскільки йдеться про український націоналізм. Хоча читаючи есей ми можемо зустріти фрагменти життя футбольних хуліганів: *«Місто, розділене на сектори між малолітніми тусовками, раптом припинило міжусобиці, об'єднавши всіх єдиною метою – «гідно» зустріти московських уболівальників... Зібравшись на «Баварії» – в підвалі ...кнайпи... малолітки розробляли план перехоплення вболівальників із Росії»* [43, 202-203]. За основу автор взяв виступи львівських «Карпат» у чемпіонаті СРСР та Лізі Європи. Хоч про сам футбол Володимир Сергієнко майже нічого написав, зате зміг передати емоції та переживання учасників навколофутбольного руху у вигляді спогадів оповідача.

Як уже згадували раніше, автор за допомогою футболу хотів підняти тему націоналізму, і певний висновок він вкладає у слова головного героя: *«Я ж, пишаючись тим, що був затриманий у національній українській бойовій уніформі, думав, що націоналізм – річ, безумовно, потрібна, але має пов'язуватись не з мовою, а з поняттям батьківщини»* [43, 207]. Говорячи про бойову уніформу, оповідач мав на увазі одяг у традиційних синьо-жовтих

кольорах: *«...я одягнув синю сорочку й жовті штани. Сьогодні це прапор України. А тоді – тоді це був виклик радянській системі»* [43, 204].

Загалом, оповідання «Білі футболки, чорні труси» та «Футбол+Свиня+Собака» розповідають історії двох схожих, але, в той же час, таких різних футбольних уболівальників із Львова та Харкова. Завдяки цим творам ми можемо побачити та відчуту ту футбольну епоху, коли навколофутбольне дійство було набагато важливішим, ніж футбольна гра на полі.

Футбольні вболівальники, це не лише ті, що сидять на трибунах та своїми голосами підтримують улюблену команду. Це також ті, хто слухає трансляцію по радіо, або дивиться футбол по телевізору. Андрій Бондар у своєму публіцистичному творі «Мій дирдир», що написаний у вигляді спогадів, зобразив один із моментів, пов'язаний із переглядом матчу: *«Я заходжу до кімнати з чорно-білим телевізором. На двох зелених кріслах сидять, нервово вигнувши літерою «с» спини, батько зі старшим братом, і з одержимими, як на старих фотографіях, виряченими очима дивляться в екран... Я влетів до кімнати, де наше «Динамо» грало зі «Спартаком», і вигукнув: «Який рахунок?!» На що тато відповів: «Один – нуль». «А хто грає?» – запитав я, і обидва вони нервово, не відводячи від телевізора погляду, розреготались»* [43, 36]. Власне, зараз нічого не змінилось, і багато вболівальників обирають домашній перегляд, ніж їхати на стадіон. До того ж, через епідемічну ситуацію у світі тільки так і залишається вболівати.

Сам по собі твір Андрія Бондара не несе у собі ніякого смислового навантаження, оскільки це всього лиш спогади автора. Навіть розмір написаного, всього 8 сторінок безідейних спогадів дитинства, вказує на те, що футбол набрид для письменника, адже як згадували раніше, батько та старші брати Андрія Бондара були професійними футболістами. Автор теж міг бути футболістом, про що він згадує у творі: *«Дивна річ, я займався у футбольній секції з 8 до 15 років. Цілих сім років свого життя я всерйоз планував стати футболістом. Однак парадокс полягає в тому, що ніколи у справжній футбол*

на траві я так жодного разу й не зіграв» [43, 38]. Зрозуміло, що для збірки автори намагались написати щось футбольне, але Бондар зумів створити текст рівня футбольного вболівальника.

Футбольна культура не обмежується одними лиш бійками між вболівальниками різних команд-суперниць. До неї також можна віднести тренування, трансферні угоди між командами, стадіони, тренувальні бази, магазини футбольного екіпірування, тощо. Із збірки «Письменники про футбол» до теми футбольної культури можна віднести ще два есеї – «Трансфер» Макса Кідрука та російськомовне оповідання «Пистон» Олександра «Фоззі» Сидоренка.

«Трансфер» – це вигадана історія з переходом відомого нападника міланського «Інтера» Реймандо Джуніперо до складу київського «Торпедо» та махінаціями навколо цього трансферу. Якби не сама ідея переходу та зображення таких навколо футбольних перипетій, як дійства на тренувальній базі, ставки на тоталізаторі, опис футбольного матчу, оповідання навряд чи можна було б віднести до творів, де зображена футбольна культура. «Трансфер» – це своєрідне продовження історії двох друзів, Макса і Тьомика, які є головними героями творів «Навіжені у Мексиці» та «Навіжені у Перу». І, як виявилось, не дуже вдале продовження, оскільки важко зрозуміти ідею твору в доволі заплутаному сюжеті. Історія про підміну професійного гравця на людину, яка дуже схожа зовні, але зовсім далека від футболу, була досить обнадійлива. Однак автор поставив акцент на навколишньому середовищі, ніж на структурі сюжету, тому склалось враження, що Кідрук написав його, аби написати.

Зате Олександр «Фоззі» Сидоренко у своєму оповіданні «Пистон» яскраво зобразив атмосферу радянської ДЮСШ. І цей твір, напевно, є найфутбольнішим із збірки «Письменники про футбол». Автор яскраво відтворив радянське ставлення тренерів до молодих футболістів: *«Пистон занял место крайним справа, потому как был левша и ему оттуда удобнее было, очередь до него доходила последним, и Николаша, скрипя болоньей, стоял*

как раз за спиной. Ну и вякал, конечно, оттудова: «куда ты бьешь», «калека», «телега», а также «иди домой, дерево» [43, 252]. Читаючи опис тренувань команди противника та майбутнього чемпіонату міста, складається враження, що автор, безперечно, цікавиться футболом, і сам пройшов ці етапи молодого футболіста.

Окрім теми ДЮСШ, «Фоззі» також показує життя радянської сім'ї, ту атмосферу, в якій живе «самый перспективный талант страны» [43, 247-248]. Варто розуміти, що події, описані в творі, відбуваються у Харкові, приблизно в середині 80-х років, про що свідчить згадка про Валерія Лобановського, тренера київського «Динамо» та збірної СРСР.

Про геніального українського футболіста та тренера до збірки увійшов твір Юрія Андруховича «Гра з випадковими числами». Написаний у вигляді спогадів автора. Він ж є і оповідачем. Суть написаного полягає у художній подачі інформації про тренерську кар'єру Валерія Васильовича Лобановського та Олега Петровича Базилевича, друзів по «Динамо» Київ як футболістів, а згодом як тренерів рідної команди та збірної СРСР. З погляду опису футбольної культури, твір має цінність, оскільки у ньому відображені взаємозв'язки футболіст – тренер, тренер – радянська влада: *«Москва закипіла праведним гнівом – от і віддавай після цього найдорожче, що в нас є, футбольну збірну, якимось хохлам! Обох учораєшніх геніїв, Лобана і Базиля, було з тріском, наче викритих містечкових шарлатанів, повержено з п'єдесталу»* [43, 21]. Автор яскраво показав, що таке тренер в епоху соціалізму. Лише цим, по суті, твір і вартісний, оскільки як художній текст, рекомендований для прочитання, він не є, бо є банальним викладом футбольних фактів.

Усі інші твори, що увійшли до збірки не так яскраво описували футбол. Він був лише другим планом на фоні історій кожного з оповідань. Для прикладу розглянемо твір Юрія Винничука «Ті, що стежать за нами». Головна тема оповідання – розстріл львівських семінаристів після їхньої виграшної гри проти працівників НКВС, та розслідування цієї справи через багато років. Безсумнівно, Винничук талановитий автор, але з погляду футбольної культури

його робота дає лише мінімальний опис футбольного дійства, зосереджуючи увагу на спортивному інвентарі часів Другої світової війни: *«Він упізнав м'яча, то був старий німецький м'яч із довоєнних часів. Він підняв його і побачив рештки витертого напису, з якого можна було упізнати лише окремі літери, але він знав, що це за напис – «Adidas». Нижче можна було розрізнити рік 1936 – саме з цього року фірма «Adidas» почала випускати м'ячі»* [43, 43].

Також автор хотів замаскувати тему розстрілу під такий собі «львівський матч смерті», але сам же і написав словами завідувача архіву КГБ: *«Але якраз у березні ми ліквідували греко-католицьку церкву. Усіх католиків, які не хотіли переходити у православ'я, відправляли на лісоповал. Переважно то були старшого віку люди. Так що надії на те, що вони виживуть, було мало. А от що робити з молодими? Ну, відкалатає він там років десять чи й усі двадцять п'ять, повернеться і знову почне каламутити воду. От і прийшла вказівка згори – ліквідувати»* [43, 70]. Тобто, розстріляти їх, бо вони молоді й розумні. Загалом, цей міні-детектив – доволі вдалий опис дій окремого працівника та структури НКВС в цілому. Як твір для футбольного читача він не годиться.

Єдиний із авторів збірки, хто ненавидить футбол усім серцем, Андрій Кокотюха, про що ми вже згадували не одноразово, теж намагався створити щось, що пов'язане з футболом. Його оповідання «Ботан і його тренер» – історія про такого ж, як і автор, противника гри з м'ячем, якого під дулом пістолета і погрозою вбити дружину змушують вийти на поле. Іронічно, оскільки Кокотюху теж просили написати есей до антології футбольної збірної письменників, але без використання зброї та насильницьких методів. І, чесно кажучи, авторові не дуже це вдалось. Його пацансько-детективне оповідання нічим не запам'ятовується, окрім як діалогу «тренера» зі своїм підопічним.

Футбол у творі постає як єдиний метод врегулювання суперечки між двома бандами: *«А потім згадали давню шкільну традицію: для чого людей калічити та гусей-ментів дразнити, коли можна все ось так вирішувати, по-пацанячому – збити зі своїх бандитів футбольні команди, і всі суперечки вирішувати на футбольному полі»* [43, 172]. Історія про методи знущань над

конкретною людиною не зовсім вписується у загальний, футбольний контекст. Однак автор зміг зіставити це з темою футболу, замінивши бандитські розбірки на товариський матч. Можливо, якби письменник додав сам матч, твір був би якіснішим, і його місце у збірці ніхто не оскаржував. Загалом, чи можна було очікувати більшого від футболоненависника? Навряд, адже футбольна команда складається з одинадцяти гравців. Однак місце Андрія Кокотюхи у команді хіба що на лаві для запасних.

Певно, єдиний твір, суть якого розгортається навколо одного конкретного матчу – «Бо так роблять усі переможці» Олега Коцарева. І хоч автор зобразив футбольний матч з погляду гравця, футбол тут теж не на першому місці. Як і в творі Андрія Кокотюхи «Ботан і його тренер», гра постає як метод вирішення суперечки. Тільки якщо у першому оповіданні йдеться про бандитські перепалки, то у аналізованому – це боротьба за серце молодої студентки між викладачем і студентом паралельної групи.

Незважаючи на тему кохання у творі, саме футбол зміг хоч якимось «витягнути» оповідання. Особливо яскраво автор робить акцент на спортивних моментах гри між двома футболістами команд-суперниць: *«На порятунок кинувся осканенний Бик – закоханий спортсмен у ньому остаточно переміг студента-корупціонера. Але через злість він не розрахував сили і добряче штовхнув Сергія Івановича. Як наслідок, той упав разом з м'ячем просто у ворота. І став героєм матчу, котрий так і закінчився з рахунком 2:3 на користь викладачів»* [43, 196]. Якщо брати твір «Бо так роблять усі переможці» в цілому, то окрім опису матчу усе інше читати доволі нудно. Особливо незрозумілим є фінал, де дівчина спускає з небес на землю одного із закоханих – викладача Сергія Івановича. Безпрограшна тема кохання завжди була однією із найчастіше використовуваних, але в поєднанні з футболом вона або не може розкрити футбол, або її саму не розкриває автор. Тобто, завжди одна із двох тем буде на задньому плані.

Ще одним твором, який не виправдав очікувань, став есей Олександра Ушкалова «Бутси». Дивлячись на назву, спершу думаєш, що історія буде

зав'язана, власне, навколо футбольних бутс. Але насправді вони взагалі не грають ніякої ролі. В основі сюжету лежить історія про хлопця з бідної родини та його бутси, через які головного героя не пускають до школи. Все, на цьому історія з футбольним взуттям закінчується. Зате є велика кількість незрозумілих і непотрібних персонажів. Навіщо автор уводить до тексту сексуальні пригоди вчителя головного героя, угандійця, який приїхав до Харкова вчитись, але став продавцем на ринку. Особливо незрозумілою є історія про студента, коханця матері головного героя. Він ніяк не впливає ні на події, ні на героїв, він просто є.

Певно, Олександр Ушкалов хотів пов'язати усіх персонажів у єдиний вузол, але, чи за браком часу, чи за якоїсь іншої причини, ми не побачили ніякої спільної пригоди, події, яка б могла хоч якось пояснити наявність героїв у тексті. Єдиним моментом, де герої хоч якось перетинаються, є зустріч Стаса (головного героя) з Пітером (угандцем): *«Течією його протягує кількадесят метрів, аж доки не викидає під якийсь із контейнерів, де можна перевести подих.*

– Пацан, – чує він над собою тієї ж миті, – пацан, купи леза.

Стас повертається й бачить когось чорного-чорного, як квадрат Малевича.

– Мені одинадцять, – зі злістю каже Стас. – Ти в одинадцять голівся?

– Ні, – відповідає негр. – А хламастер, хламастер тобі треба?

– Мені, – каже Стас, – треба бутси» [43, 230].

Доволі незрозумілим є також фінал історії: міліція арештовує вчителя за педофілію. Яке це має відношення до бутсів, чи до футболу загалом? Аж ніякого. Якщо Андрій Кокотюха зміг вичавити з себе хоч якусь футбольну історію, то Олександр Ушкалов, відданий вболівальник, створив незавершену соціальну драму, яка не зовсім вписується у загальний контекст збірки «Письменники про футбол».

I, нарешті, одинадцятий гравець футбольної збірної письменників – Артем Чех. Футбольні фанати могли б подумати, що це якийсь далекий родич видатного чеського голкіпера Петера Чеха, або ж він має якесь відношення до цього виду спорту. Але, на жаль, Артем не має нічого спільного зі славетним чехом, як і з футболем загалом. Однак йому вдалось створити оповідання «Останній нокаут» – доволі цікаву історію про старого боксера, який став футбольним тренером дітей-інвалідів.

Автор обрав доволі незвичну тему, але написав її якимось незграбно. Знову ж таки, незрозумілий фінал. Після нього хочеться поставити питання «І що? Що далі?» Однак варто віддати належне письменнику. Йому вдалось передати атмосферу футбольного матчу, переживання тренера за своїх гравців: *«Він почав вискакувати на поле, смикати за футболку гравців як свої, так і супротивної команди, голосно давати вказівки й поводити себе щонайменше недікатно... Бруханда заспокоювався буквально на хвилину, але, зрештою, нерви його не витримували, і він кричав і бігав із новою силою»* [43, 313]. Також варто відзначити наповненість тексту історичними порівняннями. Ось так автор описав початок футбольного матчу: *«Команди вийшли на поле. Складалося враження, ніби армія Речі Посполитої в блискучих шоломах та з крилами за спиною вийшла боєм проти бідноти, озброєної вилами та косами»* [43, 312]. Однак на цьому заслуга автора закінчується, адже, як вже згадували раніше, фінал твору зовсім незрозумілий.

В цілому, «Останній нокаут» по праву отримав місце у збірці, однак велика кількість недоліків змушує задуматись, чи варто було взагалі видавати збірку так рано, адже такі самі проблеми у багатьох авторів, твори яких увійшли до футбольної антології. Можливо, якби було трохи більше часу або якби автори раніше задумались над ідеями та концепціями для своїх творів, то все було б краще, вихідний продукт був би якіснішим. Уся книга «Письменники про футбол» багато в чому нагадує національну футбольну збірну України періоду Євро-2012. Ніби і можуть грати, ніби і форма у них

красива, але все одно все йде шкереберть. Можливо, для них потрібно більше тренувань. Як для футболістів, так і для письменників.

2.3. Типологія персонажів. Поняття художнього образу

Основою будь-якого виду мистецтва є художній образ. Вперше поняття образу зустрічаємо ще у Стародавній Греції. Тоді він мав декілька значень: зовнішній вигляд людини чи предмета, внутрішня складова, внутрішня сутність. Перше використання поняття зустрічаємо у працях Платона. Для нього образ – це копії предметів, які є копіями вічних ідей.

В епоху Середньовіччя до складу визначень поняття «образ» не додавали значення «художній образ». Однак, приблизно у XII – першій половині XIII ст., відбувається революція у письменстві, завдяки якій відбувається відхід від канону і автори більшу увагу звертають на інтерпретацію образів. «Середньовічний автор зображував факти і події реального життя детально, відзначав усі головні їхні характеристики. Фактично людина цікавила автора не сама собою, а як центр певної події. У книжках внутрішній світ, думки, почуття, емоції людини викликають інтерес дуже рідко, лише тоді, коли це сприяє висвітленню додаткової глибинної суті фактів» [54, 97-98].

Вагомий внесок у вивчення питання про художній образ вніс також О. Потебня. Саме він проводив дослідження про художнє мислення і структуру художнього образу. «Внутрішня форма слова виявляється основною, виділеною для утворення нового поняття ознакою і центром образу. Отже, цей центр образу, внутрішня форма слова, виступає як уявлення про предмет», – вважав О. Потебня [45, 391].

У XX ст. проблема вивчення художнього образу все ще залишалась однією з центральних у літературознавстві. Власне, завдяки вивченню цього питання дослідники змогли визначити основні його характеристики. У цей період літературознавці дійшли висновку, що художній образ – це одна з форм відтворення і перетворення дійсності. Він може одночасно передавати реальність і створювати новий світ, що сприймається як реальний. Також ми

знаємо, що художній образ, в основному, звертається до почуттів читача чи слухача. Тому існує традиція авторського поділу героїв на «позитивних», «негативних» і «суперечливих», яка може не збігатись з поділом реципієнта. Ще однією рисою художнього образу є типовість. Завдяки типовим образам художньої літератури відображаються типові характери і явища реальності. Автор сам вибирає з навколишньої дійсності ті особливості, які йому потрібні для створення цілісної картини.

Наприкінці ХХ ст. дослідження проблеми художнього образу відійшла на другий план. Лише на початку ХХІ ст. дослідники знову звертають увагу на питання художнього образу. Особливо гостро у них постає питання щодо типології художнього образу. У «Літературознавчій енциклопедії» (2007 р.) Юрія Коваліва з'являється одне з найбільш розгорнутих визначень поняття «образ» – це «особлива форма художнього структурування дійсності, якій притаманна яскрава предметна чуттєвість». Образ вважається «категорією художньої гносеології як єдність форми і змісту, знаково виражений наслідок творчої діяльності, суб'єкт якої (письменник) відчув об'єкт, підтвердивши правочинність мімезису» [28, 152].

Загалом, питання художнього образу досі залишається відкритим, адже дослідники не змогли чітко виокремити функціонування поняття образу у суспільстві. За весь період свого існування, його значення і розуміння постійно змінювались:

- на початку свого використання, поняття «образ» розглядали як зовнішній вигляд людини чи предмета;
- в епоху Середньовіччя воно не вважалось способом відображення реальності, а було пов'язане з іконописом;
- у ХІХ ст. поняття «образу» почали трактувати як частину художнього твору, виокремивши поняття «художнього образу»;

- у першій половині ХХ ст. з'явилась велика кількість схожих термінів (персонаж, тип, герой, дійова особа), що призвело до термінологічної плутанини;
- у другій половині ХХ ст. було визначено основні риси художнього образу та почалось згасання інтересу до цього питання;
- на початку ХХІ ст. науковці знову поступово повертаються до проблеми «художнього образу».

Окреме місце у структурі поняття «художнього образу» посідають образи-персонажі. Це поняття має декілька значень, залежно від того, у якому жанрі воно використовується. У ліриці – це фрагментарні уявлення головного героя. У епічних творах – центральні герої твору, що створюють реальну дійсність. У драматичних творах, особливо сценічних, – актори, що грають на сцені.

Зазвичай прообразами стають реальні люди, їхні характери або ж зовнішність. Також прообразом може бути сам письменник. Але варто розуміти, що образ-персонаж не є абсолютною копією конкретної людини. Це, скоріше, збірний образ, створений частково з фантазії автора, частково з реальних людей. Структурою такого образу-персонажа є: звички, зовнішній вигляд, вчинки, ставлення до персонажа та висловлення про нього.

Усі образи-персонажі можна умовно поділити на людиноподібні та фантастичні. Перші, в свою чергу, поділяють на вигаданих та історичних або історично-достовірних персонажів. Весь світ персонажів конкретного літературного твору можна уявити як систему образів-персонажів, у якій представлені:

- 1) головні, другорядні та епізодичні персонажі;
- 2) протагоніст (головний герой) і антагоніст (головний ворог);
- 3) вигадані та історичні персонажі;
- 4) різні за віком, соціальним положенням, освітою та вихованням персонажі;

- 5) «добрі» та «злі» герої;
- 6) трагічні, комічні та трагікомічні персонажі.

У системі образів-персонажів певного конкретного твору усі образи можуть бути співвідносні з кожним окремим, а кожен – з усіма. Тобто, кожен персонаж твору не просто так уміщений в ньому. Кожен герой служить певній меті, і, так чи інакше, повинен впливати або на головного героя, або на певну ситуацію, описану в цьому творі.

Ю. Бондаренко пропонує такий алгоритм стандартної оцінки діяльності головного персонажа [8, 17]:

- встановлення ключового вчинку героя, дається певна критична оцінка;
- визначення наслідків, спричинених ключовим вчинком, та передумов, які до цього призвели;
- узагальнення поведінки героя.

У тому значенні, що й поняття «персонаж», доволі часто дослідники використовують поняття «герой», «літературний герой», «літературний персонаж» або ж «дійова особа». Зазвичай вони ототожнюють усі ці поняття в одне, але деякі літературознавці намагаються аргументувати відмінності між ними. Наприклад, Л. Чернець пише так у своїй праці: *«У тому ж значенні (що й персонаж) в сучасному літературознавстві використовують словосполучення літературний герой, дійова особа (переважно в драмі, де список дійових осіб традиційно подається за назвою п'єси). Героєм (від грец. ήρωζ — «напівбог, обожнена людина») в певних контекстах недоречно називати того, хто не має героїчних рис. Слід пам'ятати, що подібні аргументи є дуже умовними, як з огляду на етимологію, так і з огляду на фактичний стан речей»* [64, 88].

Досліджуючи типологію персонажів, варто розрізняти такі поняття, як «оповідач» та «розповідач». Оповідач – персонаж, від особи якого ведеться

розповідь, і який виступає у ролі уявного автора. Розповідач – персонаж, що є учасником або має певне відношення до подій, про які він розповідає [29, 93].

На основі вищеописаного можна виділити таку типологію персонажів:

– За типом головних героїв:

- 1) *вигадані* персонажі, яких автор створив на основі власної фантазії або реальної людини: Роман Ревакович, Ігор Королук («Ті, що стежать за нами»), Тьомик, Максим («Трансфер»), Санчо, Юра («Ботан і його тренер»), Сергій Іванович, Ярослав Бик, Аліна («Бо так роблять усі переможці»), Стас Соломаха, вчитель літератури («Бутси»), Пистон («Пистон»), Валерій Семенович Бруханда, дід Паша, Вітя («Останній нокаут»);
- 2) *автор-оповідач*: історія Юрія Андруховича про «Динамо» Київ («Гра з випадковими числами»), авторська інтерпретація почутої історії («Футбол+Свиня+Собака»);
- 3) *автор-розповідач*: спогади автора про своє минуле («Мій дирдир»), історія від імені автора («Білі футболки, чорні труси»).

– За прив'язаністю до футболу:

- 1) *історичні персони*: Валерій Лобановський, Олег Базилевич, Олег Блохін («Гра з випадковими числами»);
- 2) *персонажі, що грають*: Реймандо Джуніперо («Трансфер»), Дрон, Костиль («Ботан і його тренер»), Сергій Іванович, Ярослав («Бо так роблять усі переможці»), Стас Соломаха («Бутси»), Пистон, Веталь («Пистон»), Вітя («Останній нокаут»);
- 3) *персонажі-тренери*: Валерій Семенович Бруханда («Останній нокаут»), Николаша («Пистон»), Санчо («Ботан і його тренер»), Роман Ревакович («Ті, що стежать за нами»);
- 4) *персонажі-вболівальники*: Аліна («Бо так роблять усі переможці»), попутник («Футбол+Свиня+Собака»), розповідач («Білі футболки, чорні труси»);

5) персонажі, що далекі від футболу: дід Паша («Останній нокаут»), Пітер, вчитель літератури («Бутси»), Юра («Ботан і його тренер»), Ігор Корольок («Ті, що стежать за нами»).

Варто відзначити, що до типології було взято лише головних персонажів. Другорядні та епізодичні герої до уваги не беремо.

Як бачимо, більшість персонажів все ж пов'язані з футболом, однак вистачає і таких образів, які ніякого відношення до гри не мають, і введені у твір з метою його розбавлення. Однак, є такі персонажі, що ненавидять футбол, але є прямими його учасниками, наприклад, Юрко з твору «Ботан і його тренер». Юрко – сисадмін в торговій компанії, директор якої змушує усіх працівників грати у футбол: *«Нема ніякої різниці, хто любить футбол, а хто – ні. Всі повинні грати в футбол, якщо того вимагають корпоративні інтереси, так тобі зрозуміло?»* [43, 162]. З усієї компанії саме Юрко намагається протидіяти керівництву, пропонуючи грати у шахи, однак з часом його «ламають», і він погоджується на гру. У творі чітко простежується злам психіки головного героя під натиском погроз і насильства. Однак, досить непередбачуваний фінал ставить питання щодо подальшого життя героя зі зламаною психікою.

Протилежним до Юрка є Санчо (Вова Дудка), «права рука» одного з двох очільників бандитських угруповань, начальник охорони і, разом з тим, тренер футбольної команди своєї компанії. Останнім він став не по своїй волі, а з наказу директора. Саме Санчо почав «ганяти» Юрка на стадіоні, так би мовити, *«ліпити з нього чоловіка»* [43, 175]. Читаючи твір, стає зрозумілим, що йому це не подобається так же, як і Юрку. І разом з ним він звільняється від обов'язків тренера наприкінці історії, коли футбольний матч відмінюється.

Авторський виклад реалізує гомодієгетичний наратор (Санчо), який обмежений у своєму знанні. Тоді для продовження викладу додається дієгетичний наратор (Юрко). Саме останнього визначаємо як імпліцитного наратора, оскільки усі події призму власної свідомості. 0

Ще одним доволі цікавим персонажем є Валерій Семенович Бруханда з твору Артема Чеха «Останній нокаут» – колишній чемпіон з боксу, а на старості – футбольний тренер команди місцевої спеціалізованої школи-інтернату. Цікаво спостерігати за етапами становлення головного героя як тренера:

- гнів: «- Футбол? У футбол знаєш хто грає? Танкісти і бразильці» [43, 290];
- сприйняття: «- Я ні за кого не відповідатиму. Зроблю все, що зможу. Бачив я ваші гімнастики – мертвому припарки» [43, 293];
- віра у свою команду: «Пацани. Я вами пишаюсь, і вірю у вас, у ваші сили, у наші сили. Тому я... Я висунув нашу команду на міські змагання» [43, 298];
- душевний крах: «Коли спиртне закінчилось, Бруханда занудьгував. Страшний чорний відчай поступився банальній нудьзі; Валерій Семенович вже не пив, проте тинявся бездумно кімнатами, шукаючи розради» [43, 308].

Останньою подією, що змусила як і головного героя, так і всю команду повірити у свої сили, став матч чемпіонату проти найсильнішої команди: «...райвно підтасувало жеребкування й у суперники їй поставила найсильнішу команду від спортивного ліцею, тим самим прагнучи швидше здихатись від незрозумілої напівофіційної й не зовсім повноцінної команди інвалідів...» [43, 311].

Власне, під час гри теж можна виділити етапи становлення Валерія Семеновича як тренера:

- «Він мовчав, коли супротивнику вдалось забити перший м'яч... Навіть під час перерви Валерій Семенович не підійшов до своїх вихованців» [43, 312-313];

- *«Він почав вискакувати на поле, смикати за футболку гравців як своєї, так і супротивної команди, голосно давати вказівки й поводити себе щонайменше неделикатно [43, 313].*

Тобто, ми бачимо, що спочатку тренер не вірив у свою команду, що підтверджують два пропущені м'ячі, а у другому таймі, коли його команда відіграла один м'яч, він відчув, що вони можуть і зрівняти рахунок, або ж навіть виграти. Однак Бруханда переоцінив сили гравців своєї команди, через що постраждав їхній воротар. Ця гра стала переломною для тренера, адже попри поразку 2:1, він повірив, що навіть така команда здатна на подвиги. Однак гравці його ідеї не підтримували. Також ця гра стала символічною для героя, оскільки це був останній епізод за участю тренера. Можливо, автор хотів таким чином показати останнє піднесення, донести, що навіть невеликі емоційні моменти можуть повністю змінити людину.

Щодо головних героїв інших творів, то важко щось про кожного з них говорити, бо не всі вони залучені до футбольного процесу. Наприклад, твір Юрія Винничука «Ті, що стежать за нами». Головні його персонажі – вчитель фізкультури Роман Ревакович, капітан КГБ Ігор Королук та сторож колишньої гімназії Артемій Пенцак. З них хіба що перший хоч якось пов'язаний з футболом, адже він відразу впізнав німецький м'яч довоєнних часів, який вилетів із території гімназії. Усі інші до гри ніякого відношення не мають. Особливо сторож, якого бачили усі інші персонажі, а потім знайшли його могилу: *«...вони помітили в куцах перекошеного хреста, який одним своїм плечем торкався землі. До хреста була прибита іржава табличка, на якій ще можна було розібрати: «Артемій Пенцак. 1880-1952» [43, 63].*

Наративну структуру тексту утворюють події, переживання та емоції кожного, окремо взятого, головного героя. Спочатку це була історія та внутрішні переживання вчителя фізкультури, згодом – капітана КГБ. У тексті помітне зближення цих героїв. Якщо в середині тексту у них були різні погляди на ситуацію, то наприкінці вони доходять до спільного висновку.

Оскільки цей твір не є по-справжньому футбольним, то персонажі, можна сказати, відповідають дійсності і доречно присутні в сюжеті. Що не можна сказати про твір Олександра Ушкалова «Бутси», у якому велике нагромадження непотрібних персонажів. Наприклад, Пітер, угандієць, що приїхав до Харкова вчитись. Його старший брат, який нібито теж вчився там, виявляється торгашем на ринку і, зустрівши брата, забирає в нього гроші і залишає самого. Так Пітер теж став дрібним торговцем. На цьому історія персонажа закінчується, і для чого він уведений в текст незрозуміло, оскільки він ніяк не впливає на сюжет.

Ще одним персонажем, який ніяк не впливає на хід сюжетної історії, є студент, який живе в квартирі головного героя. У творі він згадується лише двічі, і то, опосередковано. Характерно, що він єдиний із персонажів, ім'я якого автор вирішив не називати: *«Його мама здає одну кімнату Студенту... Де б Студент не з'явився...»* [43, 219]. Зовсім не зрозуміла присутність цього персонажа у творі, оскільки він не несе ніякого смислового навантаження.

Окремо варто згадати персонажів, для яких футбол є сенсом життя – хлопців Стаса Соломаха («Бутси») і Пистон («Пистон»). Обидва займаються цим видом спорту, щоб у майбутньому стати професійними футболістами: *«...и собрался было высчитать процентные шансы на профессиональную карьеру в высшей лиге (посчитать каждый год по всем ДЮСШ области да прикинуть, что выйдет в люди один пацан на город)...»* [43, 259-260].

Хоч їхні долі кардинально різні, оскільки Стас із неблагополучної сім'ї, скоріше за все, без батька, оскільки про нього немає ніякої згадки у творі. Пистон же навпаки, із цілісної сім'ї, з батьками, братом і дідом, який завжди підтримував інтереси хлопця. Як бачимо, герої росли у різних сімейних колах. Що ж у них є спільного. По-перше, це футбол. «Гра мільйонів» стала для них ціллю у житті, єдиною розрадою. Тут також можна згадати другорядного персонажа, рідного брата Пистона, Віталія, який раніше грав за команду, де зараз виступає його менший брат. Автор пише, що Віталій перебуває у тюрмі, але навіть там знаходить час, щоб пограти у футбол: *«А когда расставались,*

Пистон даже решил оставить мяч ему, но Веталь отказался, сказав, что у него на киче тоже есть мячик, пусть и советский, но не сильно разбитый, и его даже пускают каждый день побуцкать на баскетбольную площадку после завтрака» [43, 257]. Тобто, як і його брат, Пистон завжди шукає можливість пограти з м'ячем. Це саме можна сказати і про Стаса. По-друге, обидва твори пов'язані з футбольним інвентарем. Тільки якщо у Стаса це бутси, то у Пистона – м'яч. По-третє, персонажі впевнені, що їхнє майбутнє буде стосуватись футболу: «Стас тим часом робить поважну міну й прикладає руку до серця, як футболіст збірної» [43, 237], «...Пистон по своему жизненному плану должен был попасть в заявку сборной СССР на чемпионат мира. Не в основе, конечно, ему ж тогда всего восемнадцать будет, но в качестве самого перспективного таланта страны, который может и сетку с мячиками с автобуса притарабанить, и заменить кого в средней линии, если ломают империалисты» [43, 247-248]. На цьому схожість головних героїв закінчується, оскільки теми творів не зовсім про футбол, про що було сказано раніше.

Обидва герої є гомодієгетичними нараторами, де головний персонаж розповідає власну історію. В обох творах автори використовують діалоги, думки персонажів, окремі вставні епізоди, що також становлять наративну будову. Також для розкриття персонажів автори використовують такі форми на рації, як поєднання різних поглядів на проблему та прийом паралельної оповіді.

Наступний персонаж, що вартий уваги, це Сергій Іванович Леоненко – викладач на філологічному факультеті N-ського університету, один із головних героїв твору Олега Коцарева «Бо так роблять усі переможці». Наратологічна основа цього тексту складається з переживань головного героя, який є дієгетичним типом наратора. Він є первинним і сильно вираженим, оскільки з'являється з самого початку сюжету та існує до самого фіналу, будучи єдиним наратором.

У цього героя є певна схожість із персонажем твору Андрія Кокотюхи «Ботан і його тренер» Юрком. Обидва ніколи не цікавились футболом, і обидва не хотіли захищати кольори своїх команд. Тільки якщо Юрка змушували грати

силою, то Сергій Іванович вирішив грати через почуття до студентки, щоб довести їй свою мужність і сміливість. Але це прийшло згодом. Спочатку він теж не хотів грати, просив, щоб його звільнили з роботи. Однак декан факультету йому цього не дозволив, і попросив зіграти за команду викладачів: *«Ви пам'ятаєте, як чудово грав у дев'яності роки в київському «Динамо» ваш тезко Леоненко? Тільки він потім пивом, кажуть, захопився, погладшав, і з футболем усе наперекосяк пішло, дивіться, не повторіть його помилку!»*[43, 186]. Іронічно, що автор обрав саме це прізвище для героя і згадку про пиво, адже наприкінці твору, святкуючи перемогу, Сергій Іванович купував саме цей алкогольний напій: *«Та пиво він таки купив. Відкрив його. Підійшов до літніх столиків, де святкували його колеги-викладачі. Заткнув пальцем пляшку, збовтав з усіх сил, відпустив палець – і забризкав усіх навколо пивною піною»* [43, 198].

Як бачимо, головний герой все ж зіграв повний матч, навіть став його героєм, забивши переможний гол. Однак цим він не дійшов до своєї мети, не заволодів серцем Аліни, студентки філологічного факультету, за яку також боровся Ярослав Бик, капітан команди студентів. Як бачимо, жоден із героїв не зміг досягнути бажаного, а Сергій Іванович, висміяний перед групою студенток, скоріше за все продовжить як і його славнозвісний тезка.

Історій, де головним героєм є сам автор у збірці декілька, однак виділимо твір Сергія Жадана «Білі футболки, чорні труси». Головний персонаж – безіменний вболівальник харківського «Металіста», що від першої особи розповідає про один день з життя футбольних ультрас напередодні матчу улюбленої команди. Йому байдуже на те, що відбувається навколо, на свою дівчину, яка випала з вікна і зламала ногу, на контролера, який намагався вигнати його з громадського транспорту. І все через те, що ввечері важлива гра. Але сам футбол не є головним для нього: *«Мені й на футболі не надто цікаво, я наперед знаю, кому ми зіллємо й хто зіллє нам. Але я ходжу й буду ходити, тому що футбол дає нам надію... яка торкнеться ваших сердець холодними слизькими пальцями, зупиняючи час і заповнюючи простір...»* [43, 81-82].

Після гри, п'яний і побитий, лежачи в траві на узбіччі, нашому герою здавалось, що він іде поруч з сотнями такими, як він – вболівальниками. І йшли вони назустріч одинадцятьом людям у білих футболках. Далі був монолог головного героя про значення футболу, і, власне, ці роздуми – єдине, що дійсно вартісне: *«Футбол не вирішує наших проблем. Але він дає зрозуміти, що більшість проблем є надуманими й вигаданими, сумнівними й штучними, як положення поза грою. Футбол – це велика ілюзія, велика умовність, яка, втім, дозволяє нам залишатись самими собою...»* [43, 106]. І хоч він бачив це у п'яному сні, зустріч із «командою футбольних святих», як він їх назвав, стала доленосною. Коли він прийшов до тями, біля нього був лише водій трамвая. Ні друзів, ні таксистів, з якими вони їхали, нікого. Можливо, цей епізод означає клінічну смерть головного героя, і його повернення до життя. Можливо, це був сон. Автор не дає ніякого пояснення цієї ситуації, оскільки в наступному епізоді головний герой сидить зі своєю дівчиною і розповідає їй про футбол.

У цьому оповіданні наратор дієгетичного типу – тобто такий, що розповідає сам про себе, оскільки він фігурує в оповіді, яку веде (суб'єкт), і в самій оповіді (її об'єкт). Він є антропоморфним, а саме двадцятип'ятирічним молодим чоловіком. За способом зображення, наратор є явним, тобто експліцитним.

Загалом, збірка «Письменники про футбол» містить у собі різні за жанром та формою твори. Одні з них профутбольні, другі – навколофутбольні, треті – взагалі ніяк з ним не пов'язані. Те саме ми можемо сказати і про героїв цих есеїв. Це реальні і вигадані футболісти, вболівальники, працівники різних структур, вчителі фізкультури і не тільки, викладачі та студенти, навіть самі автори. Антологія змогла поєднати у собі різні настрої одинадцяти письменників, одинадцять поглядів не тільки на футбол як гру, а й на усе, що його оточує. ДЮСШ, тренування, ультрас, масові заворушення перед та після матчу, власні футбольні спогади – про усе це написано в книзі. Видатний український тренер Мирон Маркевич, почувши про створення збірки, сказав фразу, яку потім розмістили на обкладинці книги: *«Футбол та література –*

поняття одночасно далекі й близькі. Красивий, успішний футбол є таким же мистецтвом, як якісна література. Приємно бачити інтеграцію провідних українських письменників із грою, за яку вболівають мільйони шанувальників».

Підсумовуючи усе, про що йшлося, то можна впевнено робити висновок, що ми мало знаємо про футбол не як гру, а як масову культуру. Просто дивлячись матч перед телевізором, ми не можемо відчутти ту атмосферу, побачити те навколофутбольне життя, коли ти стаєш одним із тисячі таких же відданих вболівальників, віддаєш честь улюбленій команді за допомогою прапорів, кольорів та форми клубу, символіки та пісень. Власне, про це і створюють фільми, пишуть книги, ставлять пам'ятники і бюсти .

ВИСНОВКИ

Футбол, як спортивна гра, давно вже став частиною життя мільйонів людей на планеті. Безумовно, що в ході усієї своєї історії змінювались правила, удосконалювались предмети гри та технічне обладнання. Паралельно технічному прогресу змінювалось і значення футболу для людини. Починаючи як релігійний обряд та військове тренування, гра з м'ячем стала наймасовішим командним видом спорту у світі. Футбол – це не тільки можливість втекти від реальності, це ціла культура, що поширилась у творах різноманітних видів мистецтва: картинах, музиці, фільмах, літературі, тощо.

Власне, відповідно до плану та поставлених завдань, ми провели дослідження футбольного дискурсу в українській літературі, взявши за приклад антологію «Письменники про футбол. Літературна збірна України», укладену Сергієм Жаданом. Суть роботи полягала в аналізі футбольного дискурсу у творах, розмішених у збірці. Також ми проаналізували етапи становлення та роль цього виду спорту для різних видів мистецтва.

У результаті дослідження ми дійшли висновку, що футбол давно став соціокультурним явищем, про що свідчить масова зацікавленість представників різних видів мистецтва, зокрема, напередодні великих футбольних турнірів (Чемпіонат світу, Чемпіонат Європи). Власне, аналізована збірка творів приурочена до Євро-2012, що відбувався на території України та Польщі. Така популярність зумовлена простотою і видовищністю гри, тематичною актуальністю, а також фінансовою стабільністю з комерційного боку.

Також було досліджено вплив футболу на такі види мистецтва, як: кінематографія, художнє та музичне мистецтво, архітектуру, точні науки та літературу. Результатом такого аналізу є розширені коментарі щодо застосування футбольної тематики у творах мистецтва та наголошення на

найпопулярніших представників. Щодо точних наук, то результатом є підтвердження думки науковців щодо доцільного поєднання футболу з математикою і фізикою та можливістю майбутніх досліджень у цьому руслі.

Під час дослідження одним із завдань було проаналізувати вплив футболу на авторів антології. Як результат, частина письменників вважає гру з м'ячем частиною свого життя, інша частина не слідкує за футбольним життям, і вболіває тільки під час надто важливого матчу. Окремо виділяємо Андрія Кокотюху, який сам себе називає футболоненависником. Його, як і ще декількох авторів, попросили написати футбольний твір, але, на нашу думку, він не дуже вдало з цим впорався. Однак ми не можемо ставити під сумнів літературний талант автора, як і доцільність розміщення його твору в антології.

Досліджуючи твори, що увійшли до аналізованої збірки, ми дійшли висновку, що не усі оповідання використовують тему футболу, як того потребує антологія. У більшості в центрі сюжету лежить зовсім інша тема, наприклад, кохання, жадоба до збагачення або ж внутрішня суперечка головного героя. Футбол, найчастіше, відходить на задній план та використовується як засіб для вирішення суперечки або відходу від реального життя. Три твори, «Гра з випадковими числами» Юрія Андруховича, «Мій дирдир» Андрія Бондара та «Пистон» Олександра «Фоззі» Сидоренка, кардинально відрізняються від інших. Перші два своєю жанровою приналежністю, оскільки написані у формі мемуарів, а третій – російською мовою. «Пистон» – єдиний російськомовний твір у збірці.

У результаті аналізу образів-персонажів було створено їх жанрову типологію за приналежністю до футболу:

- історичні персони;
- персонажі-гравці;
- персонажі-тренери;
- персонажі-вболівальники;
- персонажі, що не мають ніякого відношення до футболу.

За цією типологією було зроблено комплексний аналіз усіх персонажів антології, що передбачав вплив героя на сюжет і твір в цілому.

Також було проаналізована то виокремлено типологію головних героїв за типом його зображення у творі. Їх було поділено на:

- головний герой – автор-оповідач;
- головний герой – автор-розповідач;
- головний герой – художня вигадка.

Було встановлено, що більшість персонажів-гравців виступають головними героями. Тобто, головним героєм є персонаж, що має пряме відношення до гри, власне, на футбольному полі. У ролі другорядних та епізодичних героїв є персонажі-тренери та ті, що не мають відношення до футболу та існують у творі через сюжетну необхідність. Також було вибрано та проаналізовано майже усіх головних героїв, які, на нашу думку, відрізняються від інших своєю не типовістю та мають певне відношення до футболу або навколофутбольної культури, зокрема вболівальників.

Окрім цього, було проведено наратологічний аналіз вибраних персонажів, для того, щоб повніше дослідити поетику зображення футбольного дискурсу в художніх творах. Результатом цього аналізу є виділення типів головних героїв у межах дослідження, а також виокремлення наратологічних складників, за допомогою яких утворюється сюжет конкретного твору.

Футбольний дискурс не так давно став популярним серед науковців. Однак уже існує досить багато робіт, присвячених цій темі. Такий ажіотаж українських дослідників зумовлений успіхами наших команд на міжнародній арені та можливістю проведення на території України одного із найграндіозніших футбольних подій – Євро-2012. Завдяки цьому було створено велику кількість різножанрових творів, присвячених цій події. Література не виняток.

Тема нашого дослідження може стати початком для майбутніх наукових праць щодо функціонування футбольного дискурсу в різних жанрах мистецтва, зокрема в літературі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авраменко В. Г. Футбол. Навчальна програма для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву, шкіл вищої спортивної майстерності / В. Г. Авраменко, О. Е. Бобарико, В. І. Гончаренко та ін. – К. : Республіканський науково-методичний кабінет Державного комітету України з питань фізичної культури і спорту, ЗАТ «Броварська друкарня», 2003. – 105 с.
2. Айзенберг К. Футбол как глобальный феномен: Исторические перспективы / К. Айзенберг // Логос. – 2006. – № 3. – С. 91–103.
3. Артёмов П. М. Субкультура футбольных хулиганів: фактори формування та особливості прояву на пострадянському просторі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук : спец. 22.00.04 / П. М. Артёмов. – К., 2009. – 16 с.
4. Артёмов П. М. Футбольне хуліганство в медіапросторі: європейський та внутрішній контекст. – Вісник ХНУ ім. В. Каразіна. – Серія «Соціол. дослід. суч. сусп.», 2016. – №36. – С. 92–95.
5. Бабенко О. В., Шекера О. О. Спортивний інтернет – дискурс як предмет лінгвістичного дослідження // Молодий вчений. Філологічні науки, 2017. – №11(51). – С. 178–181.
6. Бондар А. Мій футбол. URL: https://gazeta.ua/ru/articles/bondar/_mojfutbol/336259/. (дата звернення: 12.11.2020).
7. Бондар Ю. У боротьбі за футбольний трон: розповідь-хроніка про чемпіонати світу з футболу / Ю. Бондар, В. Шпак. – К. : ІВЦ ДПА України, 2009. – 624 с.
8. Бондаренко Ю. І. Аналіз образів-персонажів на засадах психології вчинку // Українська література в загальноосвітній школі. – 2013. – №1. – С.15–18.

9. Бондаренко Ю. І. Вивчення образів-персонажів літературного твору в школі: посіб. для студ. філол. факультетів. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2015. – 218 с.
10. Боровська О. В. Співвідношення національних та інтернаціональних термінів в українській термінології галузі фізичної культури та спорту: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» / О. В. Боровська. – К., 2004. – 17 с.
11. Бибик С. П. Усна літературна мова в українській культурі повсякдення / С. П. Бибик. – Ніжин : Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. – 589 с.
12. Бримсон Д. Фанаты / Д. Бримсон. — М. : Амфора, 2007. — 384 с.
13. Веремчук О. А. Стилiстична транспозицiя термiнологiчної лексики в сучаснiй українськiй мовi (кодифiкацiйний аспект): монографiя / [за ред. Л. В. Струганець]. – Рiвне : ВАТ «Рiвненська друкарня», 2010. – 224 с.
14. Влучні вислови про футбол від гравців, тренерів і письменників. URL: https://gazeta.ua/articles/sport/_vluchni-vislovi-pro-futbol-vid-gravciv-treneriv-i-pismennikiv/261806. (дата звернення: 27.11.2020).
15. Вокальчук Є. Л. Спортивний теледискурс: культура усного мовлення / Є. Л. Вокальчук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2010. – Вип. 17. – С. 166–173.
16. Гнатенко К. І. Методичні питання роботи над характеристикою персонажа на уроках літературного читання. Дошкільна і початкова освіта: реалії та перспективи : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції для студентів, магістрантів та молодих науковців (27 – 28 квітня 2017 р.). Суми, 2017. – С. 121–123.
17. Гнатенко К. І. Проблеми вивчення художнього образу в літературному творі. / І. К. Гнатенко // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: «Філологічні науки» (літературознавство). – Миколаїв, 2016. – № 1 (17). – С. 59–64.

18. Голобородько Я. Літературна футбольна ліга : текстові особливості тренувального процесу. – Херсон : Слово і час, 2013. – №2. – С. 113–121.
19. Деменок Є. Футбольные страсти / Є. Деменок // Одесские новости. – Одеса, 2017. – Вип. 1 (99). – С. 12–13.
20. Жадько В. Некрополь на Байковій горі. – К., 2008. – С. 148-150.
21. Жванецький М. Болеем, болеем! URL: <http://odesskiy.com/zhvanetskiy-tom-2/boleem-boleem.html> (дата звернення 10.11.2020)
22. Єщенко Т. Український жаргон спортивних уболівальників / Т. Єщенко // Лінгвістичні студії: зб. наук. праць / [укл.: А. П. Загнітко (наук. ред.) та ін.]. – Донецьк : ДонНУ, 2005. – Вип. 13. – С. 250–255.
23. Зілгалов В. Футбол як дзеркало української дійсності. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/2151864.html> (дата звернення: 29.11.2020).
24. Зильберт А. Б. Спортивный дискурс: базовые понятия и категории; исслед. задачи / А. Б. Зильберт // Язык, сознание, коммуникация. – 2001. – Вып. 17. – С.45-55.
25. Ібрагімов М. Філософія спорту в контексті екзистенціальної антропології / М. Ібрагімов // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філософські і психологічні науки. – Івано-Франківськ, 2014. – Вип. 18.– С. 43–50.
26. Карпець Л. А. Спортивний жаргон як відображення соціальної структури мови / Л. А. Карпець // Вісник Львівського університету. Серія «Філологія». – Львів, 2009. – Вип. 46. Ч. 1. – С. 208–216.
27. Карпець Л. А. Український спортивний жаргон: структурно-семантичний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» / Л. А. Карпець. – Х., 2006. – 19 с.
28. Кварацхелія М. Українсько-англійсько-російський футбольний словник / М. Кварацхелія. – К. : Промінь, 2012. – 223 с.
29. Ковчан В. О. Дискурс як чинник суспільного здійснення людини / В. О. Ковчан. – Гілея: науковий вісник. – 2015. – №97. – С. 203–207.

30. Команда Жадана. URL: <http://artvertep.com/news/16850.html> (дата звернення: 29.11.2020).
31. Лавриненко О. В. Жаргон російськомовного футбольного вболівальника: системний та жанрово-комунікативний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.02 «Російська мова» / О. В. Лавриненко. – Дніпро, 2013. – 20 с.
32. Легкий Л. Футбол. Історія та статистика. Енциклопедичний довідник / Л. Легкий. – Вид. 2-ге, переробл. та доповн. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. – 616 с.
33. Леанова Т. Грати в футбол і писати книги – це просто прикол. URL: <https://mykharkov.info/intervyu/aleksandr-fozzi-sidorenko-tnmk-igrat-v-futbol-i-pisat-knigi-eto-prosto-prikol-38190.html> (дата звернення: 30.11.2020).
34. Максимчук В. В. Неологізми футбольного дискурсу як об'єкт лексикографічного опису / В. В. Максимчук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»: зб. наук. праць / [гол. ред. І. Д. Пасічник]. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. – Вип. 57. – С. 85 – 89.
35. Максимчук В. В. Трансформації прецедентних висловлювань у сучасному футбольному дискурсі / В. В. Максимчук // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету, 2017. – Вип. 16. – С. 367-377.
36. Мартинюк М. Функціонування української спортової лексики у вищій школі / М. Мартинюк // Вісник Львівського університету. Серія «Філологія». – Львів, 2004. – Вип. 34. Ч. 1. – С. 478–481.
37. Марценишин Д. Життя після олігархів. Як фінансова криза знищує українські футбольні клуби. URL: <http://www.espreso.tv/article/2016/03/18> (дата звернення: 25.07.2020).
38. Минаев С. Мировая футбольная экономика, 2002. URL: <http://kommersant.ru/dos/327647> (дата звернення: 27.07.2020).

39. Михалюк Ю. З історії становлення українського футболу / Юрій Михалюк // Футбольний атлас України : Довідково-статистичне видання за підсумками десяти чемпіонатів України з футболу (1992–2001) / [За ред. Ю. Михалюка]. – Львів, 2001. – С. 3–11.
40. Мова футболу. Шестимовний словник футбольної лексики / [уклад.: Р. С. Помірко, М. Б. Дубяк, Т. Р. Іваньо, М. І. Проців]. – Львів : НВФ «Українські технології», 2009. – 100 с.
41. Новий словник іншомовних слів / [уклад. і перед. О. М. Сліпушко]. – К. : Аконіт, 2008. – 848 с.
42. Петренко Л. Євро для мене – це великий щасливий випадок. URL: https://zaxid.net/sergiy_zhadan_yevro_dlya_mene_tse_velikiy_shhasliviy_vipadok_n1257252 (дата звернення: 30.07.2020).
43. Письменники про футбол. Літературна збірна України / [уклад. С. Жадан]. – Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2011. – 320 с.
44. Пісні футбольних вболівальників. URL: <https://goal.net.ua/news/85693.html> (дата звернення: 02.08.2020).
45. Потебня А. А. Из записок по теории словесности: Слово и миф. – Москва, 1989. – 654 с.
46. Процик І. Відображення мовної картини світу футбольних фанатів у художніх творах сучасних українських письменників / І. Процик // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Мовознавство. – Дніпро, 2017. – Вип. 23 (1). – С. 155–164.
47. Процик І. Вербальне самовираження в субкультурі українських футбольних уболівальників / І. Процик // Мова і суспільство: зб. наук. праць. – Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 2012. – Вип. 3. – С. 224–229.
48. Процик І. Мистецькі терміни в соціолекті українських футбольних фанатів / І. І. Процик // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. – Тернопіль : Тернопільський

- національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, 2012. – Вип. 2 (21) 2011 – 1 (22) 2012. – С. 54–60.
49. Процик І. Р. «Мій дирдир». Футбольна лексика в малій прозі Андрія Бондаря / І. Р. Процик // Лінгвістичні дослідження. – 2018. – Вип. 48. – С. 203-210.
50. Процик І. Опозиція «свій» – «чужий» в соціолекті українських футбольних фанатів / І. Процик // Мова і суспільство: зб. наук. праць. – Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 2015. – Вип. 6. – С. 115–120.
51. Процик І. «Три удари в площину воріт в першому таймі»: лексика офіційного футбольного дискурсу в художніх творах Сергія Жадана / І. Процик // Наукові записки НаУКМА. Мовознавство. – 2019. – Т.2. – С. 56-65.
52. Процик І. «Хохол народився – жид заплакав»: прізвиська футбольних команд та їхніх уболівальників у соціолекті українських футбольних фанатів / І. Процик // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. – Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, 2014. – Вип. 2 (24). – С. 214–220.
53. Процик І. «...Як ся футболісти справують на полі з бальоном»: футбольна лексика в сучасних гумористичних текстах / І. Р. Процик // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка: Філологічні науки. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. – Вип. 44 (5). – С. 270–275.
54. Сліпушко О. Еволюція та функціонування літературних образів у книжності Києворуської держави (XI – перша половина XII ст.): монографія. – Київ: Аконіт, 2009. – 416 с.
55. Словник футбольних термінів / [уклад. О. А. Свєртнєв]. – Полтава : Полтавський державний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка, 2007. – 32 с.

56. Сорока М. М. Український футбол на чемпіонатах світу / М. М. Сорока, О. М. Сорока. – К. : Київська правда, 2006. – 288 с.
57. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови / Л. Ставицька. – К. : Критика, 2003. – 336 с.
58. Струганець Ю. Б. Загальноживані слова у складі футбольної лексики / Ю. Б. Струганець // Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації: матеріали ІХ Всеукраїнської наук. конф., 18–22 листопада 2013 р. – Тернопіль : ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2013. – С. 203–205.
59. Струганець Ю. Б. Процес іншомовних запозичень у футбольній лексиці сучасної української мови / Ю. Б. Струганець // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»: зб. наук. праць / [гол. ред. І. Д. Пасічник]. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. – Вип. 57. – С. 116–120.
60. Струганець Ю. Б. Функціонування футбольної лексики у художній мові [Електронний ресурс] / Ю. Б. Струганець // Вітчизняна наука на зламі епох : проблеми та перспективи розвитку : Матеріали ХХ Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. – Переяслав-Хмельницький, 2016. – Вип. 20. С. 122–124.
61. Струганець Ю. Б. Футбольна лексика української літературної мови: іманентні ознаки / Ю. Б. Струганець // *Studia Metodologica*. – Тернопіль : ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2015. – Вип. 41. – С. 67–72.
62. Сушинська І. Структурно-семантична типологія спортивної лексики у текстах публіцистичного стилю / І. Сушинська, П. Давидов // Молода спортивна наука України. – 2008. – Т. 1. – С. 359–364.
63. Футбол / Х. Петрі, Іл. Андреас Піль; [пер. з нім.]. – К. : Школа, 2002. – 40 с.
64. Чернець Л. В. О типологическом изучении персонажей / Л. В. Чернець – М.: Филологический факультет МГУ им. М. В. Ломоносова, 2016. – №1. – С. 80–90.

65. Чернобай І. Історія розвитку футболу : посібник / І. Чернобай. – Л.: Львівський держаний ун-т фіз..кул., 2016. – 648 с.
66. Шевченко І. С. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : [монографія] / . І. С. Шевченко. – Харків : «Константа», 2005. – 355с.

ДОДАТКИ

Рис. 1.1 Пабло Пікассо «Гравець у футбол»

Рис. 1.2 Анрі Руссо «Футбол»

Рис. 1.3. Андре Лот «Гравці у футбол»

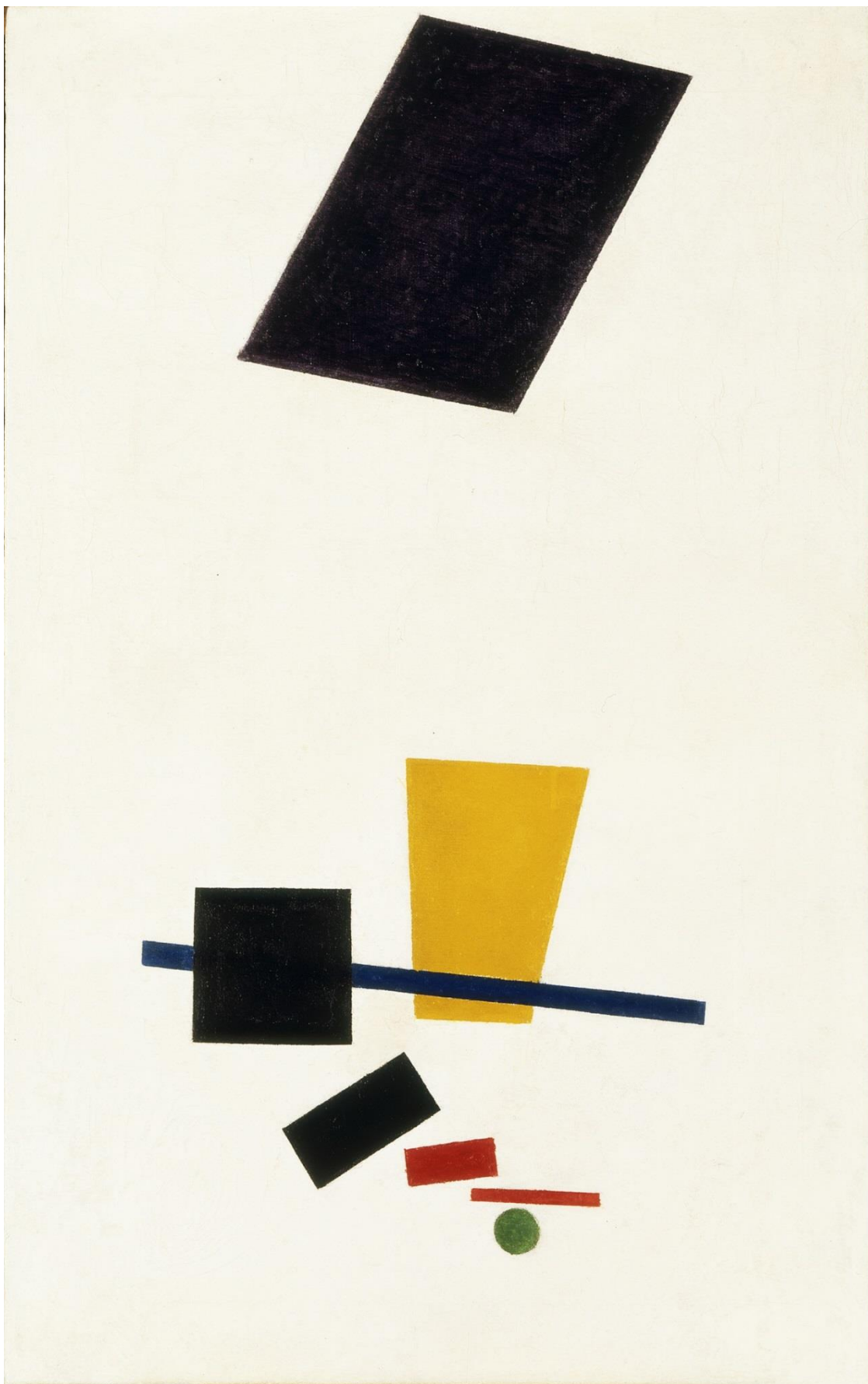

Рис. 1.4. Казимир Малевич «Живописний реалізм футболіста»

Рис. 1.5. Жан Жакоб «Корнер»

Рис. 1.6. Ніколя де Сталь фон Гольштейн «Футбол в світлі прожекторів»

Рис. 1.7. Арсен Савадов «Футбол»